

1937. aasta põhiseadus – autoritaarse režiimi „reformimise” katse

Peeter Kenkmann

Sissejuhatav probleemipüstitus

2013. aasta 1. jaanuaril möödus 75 aastat Eesti Vabariigi teise põhiseaduse¹ kehtima hakkamisest. Jaak Valge on väitnud, et riigivanem Konstantin Pätsi organiseeritud 1934. aasta 12. märtsi riigipöörde on kõige olulisem sündmus Eesti sisepoliitika ajaloos.² Sellega peab nõustuma, kuid riigipööret ei teostatud ega viidud selle eesmärgi ellu ühe päevaga. 12. märts osutus järgneva mitmeaastase sisepoliitilise reformi käivitajaks, mille üks olulisemaid episoodide oli Rahvuskogu moodustamine ja 1937. aasta põhiseaduse koostamine riigivanem Pätsi initsiatiivil. 12. märtsil 1934 alanud protsessi kui terviku tähenduse ja tagajärgede tõttu Eesti riigi arengule 1930. aastate teisel poolel on hädavajalik selle kõigi etappide üksikasjalik uurimine.

Järgneva käsitluse eesmärk on analüüsida 1937. aasta põhiseaduse koostamise protsessi alates Riigikogu V koosseisu viimasest istungist 02.10.1934 kuni uue põhiseaduse kehtima

hakkamiseni 01.01.1938. Artikkel keskendub autoritaarse režiimi³ kindlustamisele ja demokraatliku ühiskonna lammutamisele aastatel 1934–1935, rahvahääletusele ja Rahvuskogu valimistele 1936. aastal ning põhiseaduse jõustamisele 1937. aastal. Kuna põhiseaduse koostamise raskuskese asus riigivanema ja valitsuse juures, aga mitte Rahvuskogus, kus samuti domineerisid valitsuse toetajad, siis on Rahvuskogu tegevusele põhiseaduse väljatöötamisel pööratud minimaalset tähelepanu. Pealegi ei ole põhiseaduse sisu käesoleva käsitluse seisukohast esmase tähtsusega. Olulist tähelepanu pööratakse artiklis riigi juhtkonna tegevust saatvatele põhjendustele ja toimunu õiguslikele aspektidele, samuti Riigikogu juhatuse ja keelustatud poliitiliste organisatsioonide liikmete opositsioonilisele tegevusele. Vähemal määral kirjeldatakse ka mõne välisriigi vaateid Eestis toimunule.

Käesolev käsitlus põhineb erinevates arhiivides säilitatavatel dokumentidel, uuritava perioodi Eesti ajakirjandusel, Riigi Teatajas avaldatud õigusaktidel ning Riigikogu ja Rahvuskogu stenogrammidel. Eesti Riigiarhiivist on kasutatud peamiselt Riigikantsleji, Propaganda Talituse ja politseiasutuste dokumente, Ühendkuningriigi Rahvusarhiivist ja Vene Föderatsiooni Välispoliitika Arhiivist vastavate riikide Eestis asunud diplomaatliste esindajate dokumente ning Rootsi Rahvusarhiivist sinna deponeeritud Balti arhiivis säilitatavaid Eesti pagulaste dokumente. Oluline allikas 1930. aastate Eesti sisepoliitika kohta on ajakirjaniku ja ühiskonnategelase Eduard Laamani päevaraamat aastatest 1922–1940.⁴ Laaman oli väga informeeritud ja laialdase suhtlusvõrgustikuga ajakirjanik ning ühiskonnategelane, kes oli osalenud ka 1937. aasta põhiseaduse koostamisel.

¹ Formaalset oli tegemist Eesti Vabariigi teise põhiseadusega pärast 1920. aastal jõustunud esimest põhiseadust, sest 24.01.1934 jõustusid vaid 14.–16.10.1933 rahvahääletusel heaks kiidetud põhiseaduse muudatused. Arvestades nende muudatuste ulatust ja vältimaks arusaamatusi põhiseaduste loetlemisel on paljud autorid eelistanud rääkida ka 1933. aasta põhiseadusest, mistõttu nende jaoks jõustus 1938. aastal kolmas põhiseadus.

² J. Valge. 1934. aasta riigipöörde tõlgendamine autoritaarvõimu, vabadussõjalaste ja demokraatlike jõudude poolt. – Eesti Vabariik 90. Konverentsi kogumik, Pärnu, 27.–28. august 2008. Tartu, 2008, lk. 28.

³ „Autoritaarne valitsus”, kes ei vastuta Riigikogu ees, vaid tugineb oma autoriteedile, on riigipöörjate endi poolt käibesse toodud termin. Vt. Kaarel Eenpalu seletusi ajakirjanikele: Riigikogu astub kokku oktoobris. – Päevaleht, 30.08.1934, lk. 3.

⁴ Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia, 2003, nr. 7 kuni 2004, nr. 10.

Uurimisseis

Juba enne iseseisvuse kaotust ilmus Eestis mitmeid kirjutisi, kus muu hulgas kirjeldati ka 1937. aasta põhiseaduse sündi. Vaikivale ajastule⁵ kohaselt serveeriti Pätsi režiimi kõige positiivsemas valguses, näiteks autorite kollektiivi poolt 1937. aastal põhiseaduse valmimise tähistamiseks koostatud kogumikus „Põhiseadus ja Rahvuskogu”, aga ka Friido Toomuse ja Eduard Laamani Konstantin Pätsi tegevusele pühendatud raamatutes.⁶ Kriitiliste arvamuste avaldamine oli takistatud. Ajakirja Akadeemia 1938. aasta 8. numbris avaldatud Oskar Männi artikkel Jaan Tõnissoni opositsioonilisest tegevusest aastatel 1934–1938⁷ tõi kaasa numbri tiraaži hävitamise ning Akadeemia ilmumise peatamise.⁸

Nõukogude perioodi käsitluste seisukohast olid ühtviisi vaenulikud ja fašistlikud nii vabadussõjalased kui ka Päts, samuti olid reaktsioonilised mõlema poolt koostatud põhiseadused. Selliste kirjutiste, mille tonaalsus ja argumendid vastavalt sovetirežiimi arengule veidi varieerusid, näidetena võib nimetada Paul Vihalema raamatut valimis-

test Eesti Vabariigis ning Olaf Kuuli uurimust vabadussõjalastest ja Isamaaliidust, üldkäsitusena ka üht viimast, 1987. aastal trükitud „Eesti NSV ajalugu”.⁹

Omalaadsete ideoloogiliste raamidega olid ka paljud pärast Eesti iseseisvuse katkemist välismaal ilmunud käsitlused. Kui kodumaale jäänutele seadis piirid kommunistliku ajalookirjutuse paradigma, siis väliseesti autorite prioriteediks objektiivse ajaloo ees olid Eesti iseseisvuse taastamise eest peetava võitluse huvid. Viimane tähendas paljudele pagulasautoritele kuni 1940. aasta suveni Eestis kehtinud riigikorra idealiseerimist.¹⁰

Sellist poliitilis-ideoloogilist liini järgisid paguluses ilmunud Eesti ajaloo üldkäsitlused. Nende ühisjooneks oli erakondade tegevuse ja 1933. aasta põhiseaduse kritiseerimine, Pätsi 1934. aasta riigipöörde õigustamine ning järgnevate demokraatia piirangute pisendamine. Pärast 1937. aasta põhiseaduse jõustumist olevat alanud demokraatliku riigivalitsemise taastamine, mille katkestas 1940. aasta.¹¹ Riigi juhtkonna tegevust kritiseerinud mälestusteraamatud, eriti William Tomingase „Vaikiv ajastu Eestis”, mõjusid

⁵ Ka „vaikiva ajastu”, sarnaselt „autoritaarkorrale” mõtlesid välja riigipöörjad ise. „Vaikivat ajastut” seostati kõigepealt Riigikogu panemisega „vaikivasse olekusse”, ehk Riigikogu V koosseisu volituste vormilise edasikestmisega, kuigi teda tegelikult aastatel 1935–1937 kokku ei kutsutud. Kõige esimesena kasutas seda mõistet ilmselt peaministri asetäitja Kaarel Eenpalu (kuni 1935. aastani Karl Einbund) riigipöörde korraldanud kolmiku kohtumisel erakondade esindajatega 05.10.1934: „See [et Riigikogu V koosseisu enam kokku ei kutsuta – P.K.] ei tähenda, et Eesti riik jääb ilma parlamendita. Parlament on permanentne asutus, mis püsib järgmise parlamendi kokkutulekuni. Piltlikult öeldes parlament jääb vaikivasse olekusse.” Riigivanema, peaministri ja ülemjuhataja seletusi. – Postimees, 06.10.1934, lk. 4. Arvestades Riigikogu VI koosseisu piiratud rolli riigi juhtimisel ning demokraatlike vabaduste piiramise jätkumist aastatel 1938–1940, võib „vaikiva ajastu” definitsiooni laiendada kogu Pätsi autoritaarse valitsemise perioodile aastatel 1934–1940. Mõiste levikule aitas palju kaasa William Tomingase mälestusteraamat „Vaikiv ajastu Eestis”, mis lähtus samuti selle laiemast periodiseeringust.

⁶ A. Mägi jt. (toim). Põhiseadus ja Rahvuskogu. Tallinn, 1937; F. Toomus. Konstantin Päts ja riigireformi aastad. Tallinn, 1938; E. Laaman. Konstantin Päts, poliitika ja riigimees. Tartu, 1940.

⁷ O. Mänd. Jaan Tõnissoni tegevus 1934–1938. – Akadeemia, 1938, nr. 8, lk. 479–485.

⁸ Sisekaitseülem 30.12.1938 otsuse nr. 835-sk kohaselt artikkel „kahjustab lugupidamist Eesti Vabariigis kehtiva demokraatliku riigikorra vastu” – ERA, f. 852, n. 1, s. 2311, l. 1.

⁹ P. Vihalem. Valimised kodanlikus Eestis. Tallinn, 1963, lk. 75, 101–102; O. Kuuli. Vapsidest Isamaaliiduni. Fašismi ja fašismivastase võitluse ajaloost kodanlikus Eestis. Tallinn, 1976, lk. 178–179, 183; J. Kahk, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu. Populaarne ülevaade. Tallinn, 1987, lk. 134–138.

¹⁰ Evald Uustalu olevat vastanud William Tomingase küsimusele: „Ütelge mulle, kas Teie kui ajaloolase autoriteetse arvamise järele vaikival ajastul Eestis oli diktatuur?”, järgmiselt: „Oli küll. Aga head kombad ei luba sellest kõneleda.” William Tomingas Tõnis Kintile 19.03.1975 – Riksarkivet (Rootsi Rahvusarhiiv), Baltiska Arkivet, Kint’s arkiv, kartong 27, mapp 2.

¹¹ M. Ojamaa, A. ja T. Varmas. Eesti ajalugu. Stockholm, 1946 (esmatrükk soome keeles 1944), lk. 362–363; E. Uustalu. Eesti Vabariik 1918–1940: ajalooline ülevaade sõnas ja pildis. Lund, 1968, lk. 149.

seetõttu tihti provokatsiooniliselt.¹² Hiljem hakkas ilmuma ka objektiivsemaid uurimusi. Veel Tartu Ülikoolis hariduse saanud õigusteadlase Artur Mägi riigiõiguslik käsitus Eesti valitsemissüsteemist¹³ sisaldas küll kirjelduse 1936. aasta rahvahääletusest, Rahvuskogu tööst ja 1937. aasta põhiseadusest, kuid vältis hinnangut protsessi õiguspärasusele. Läänes hariduse saanud uurijatelt ilmumus alates 1970. aastatest rida akadeemilisi käsitlusi, mis olid 1930. aastate teisel poolel Eestis toimunu suhtes kriitilisemad ega näinud 1937. aasta põhiseaduse koostamises ja selle alusel valitsemises tagasipöördumist demokraatia juurde.¹⁴

Eesti iseseisvuse taastamise järel avaldatud teosed on valdavalt varasemaid autoreid kammitseenud piirangutest vabad, kuid 1937. aasta põhiseaduse koostamisele pühendatud uurimust ei ole endiselt ilmunud. Teemat käsitletakse kas üldkäsitlustes või kõrvalteemana seoses mõne vastava perioodi teise uurimisprobleemiga. Üldkäsitluste näidetena võib nimetada Elango, Ruusmanni ja Siilivase raamatut „Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani”, suurema ajaloolaste kollektiivi poolt kirjutatud sarja „Eesti ajalugu” VI köidet või soomlase Seppo Zetterbergi teost „Eesti ajalugu”.¹⁵ Nende sisu on üldkäsitlusele omaselt piiratud.

Kõige põhjalikumas 1930. aastate Eesti sisepoliitikat kajastavas teoses, Rein Marandi kaheköitelises uurimuses vabadussõjalastest,¹⁶ ei pööranud autor pärast vabadussõjalaste kui organisatsiooni poliitiliselt areenilt lahkumist, ehk luhtunud mässukavatsuse järel, Eesti sisepoliitikale enam erilist tähelepanu. Viljar Peebu 1938. aastal valitud VI Riigikogu käsitlevas magistrیتöös vaadeldakse samuti vähem 1937. aasta põhiseaduse koostamise küsimusi, kuid juhitakse tähelepanu, et Pätsi autoritaarse riigikorra eeskujusid peaks otsima mitte niivõrd teistes kaasaegsetes Euroopa riikides, kuivõrd Tsaari-Venemaal.¹⁷

Andres Kasekamp on uurimuses „The Radical Right in Interwar Estonia”¹⁸ väga kriitiline nii varasema teemakohase kirjan-duse kui ka pärast Pätsi riigipööret Eestis toimunud poliitiliste protsesside, sh. 1937. aasta põhiseaduse koostamise suhtes.

Omaette grupi moodustavad peamiselt õigusteadlaste koostatud Eesti 1992. aasta põhiseadusega seotud uurimused. Ühed autorid leiavad, et 1933. aasta põhiseadus, erinevalt 1937. aasta põhiseadusest, ei sobinud praegu kehtiva põhiseaduse eeskujuks oma liigse autoritaarsuse tõttu.¹⁹ Vastupidisel seisukohal 1930. aastate Eesti põhiseaduste võrdluses on Erik-Juhan Truuväli.²⁰ Kõiki neid käsitlusi ühendab väga napolisõnaline kir-

¹² W. Tomingas. Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis. Tallinn, 1992 (1. trükk New York, 1961). Kriitilistest käsitlustest võib nimetada ka: A. Ots. Miks kaotasime iseseisvuse. Eestluse probleeme eksiilis. Stockholm, 1981; apologetilistest aga: M. Raud. Kaks suurt: Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu. Toronto, 1953.

¹³ A. Mägi. Das Staatsleben Estlands während seiner Selbstständigkeit. I. Das Regierungssystem. Stockholm, 1967.

¹⁴ H.-J. Uibopuu. The Constitutional Development of the Estonian Republic. – Journal of Baltic Studies, 1973, nr. 1; I. Lipping. The emergence of Estonian Authoritarianism. – Baltic History (Arvids Ziedonis Jr. jt. toim.). Columbus, Ohio, 1974; T. Parming. The Collapse of Liberal Democracy and the Rise of Authoritarianism in Estonia. London, Beverly Hills, 1975; A. Isberg. Med demokratin som insats. Politisk-konstitutionellt maktspel i 1930-talets Estland. Stockholm, 1988.

¹⁵ Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn, 1998; S. Vahre (peatoim.). Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Tartu, 2005; S. Zetterberg. Eesti ajalugu. Tallinn, 2009.

¹⁶ R. Marandi. Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937. I, Legaalne periood (1929–1934). Stockholm, 1991; Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937. II, Illegaalne vabadussõjalus (1934–1937). Stockholm, 1997.

¹⁷ V. Peep. Eesti Vabariigi 6. Riigikogu (1938–1940) ning tema poliitiline ja õiguslik taust. Magistrیتöö. Tartu, 1995, lk. 40–41.

¹⁸ A. Kasekamp. The Radical Right in Interwar Estonia. Basingstoke, London, New York, 2000.

¹⁹ V. Peep (toim). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee: koguteos. Tallinn, 1997, lk. 52; Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 2002, lk. 21.

²⁰ E.-J. Truuväli (koost). Põhiseaduse teel. Tallinn, 2008.

jeldus 1937. aasta põhiseaduse koostamisest.

Ja lõpuks – ka Eesti Vabariigi Riigikogu Interneti kodulehel on Rahvuskogu tunnistatud legitiimseks organiks ning paigutatud Eesti seadusandlike kogude ajaloo rubriigis Riigikogu V ja VI koosseisu vahele.²¹

Põhiseaduse järjekordse muutmise eellugu

Hinnangud 1937. aasta põhiseadusele on seni ilmunud käsitlustes enamasti seotud võrdlustega 1933. aasta põhiseadusega ning kaldumine ühe või teise põhiseaduse poole peegeldub hinnangutes nende autorite poliitilisele tegevusele. Erik-Juhan Truuväli sõnul: „Sellise hinnangu andmisel ühtedele olid (ja on) eeskätt (ja ainult) määravaks antipaatia (võitlus) vapside poliitilise ideoloogia vastu, teistele – eeskätt K. Pätsile ja tema toetajatele poliitiline ebamugavus nn. vapside põhiseadust kasutada (ja äärmiselt edukalt!) oma võimu kindlustamisel.”²² Truuväli seisukohaga ei saa täielikult nõustuda, sest vastupidiselt levinud arvamusele ei toetunud Päts oma tegevuses valdavalt 1933. aasta põhiseadusele või rikkus seda.²³ Seega pole põhjendatud ka Kaarel Eenpalu väide Riigikogus 28. septembril 1934: „12. märts ning sellele järgnenud sündmused tähendavad seda, et siit peale on meie riigi valitsemine suundunud juba uue põhiseaduse tegelikule täitmisele.”²⁴

Mööda ei saa vaadata tõsiasjast, et 12. märtsi riigipöörde juht Konstantin Päts, kes hiljem 1933. aasta põhiseadust kritiseeris ja järjekordse põhiseaduse muutmise algatas, oli 1933. aasta sügisel enne referendumit koos kindral Johan Laidoneri ja tollase Riigikogu esimehe Kaarel Eenpaluga avaldanud toetust vabadussõjalaste eelnõule.²⁵ Päts oli juba aastaid propageerinud põhiseaduse muutmist täitevvõimu tugevdamise suunas, samuti oli 1933. aasta sügisel taktikaliselt kasulik vabadussõjalaste eelnõud toetada.²⁶ Mainimata ei saa jätta ka 1933. aasta sügisel pärast rahvahääletust toimunud, kuid tulemusteta lõppenud läbirääkimisi, mille eesmärgiks oli kindlustada vabadussõjalaste toetus Pätsile või Laidonerile järgnevatel riigivanema valimistel.²⁷ Kuna riigipööret juhtinud kolmik toetas avalikult 1933. aasta põhiseadust ja otsis vabadussõjalastega koostööd, sai sellest põhiseadusest taganemine ja uue koostamine olla neile vajalik vaid poliitilistel põhjustel – 1933. aasta põhiseaduse järgimine ei oleks garanteerinud Pätsi valimist demokraatlikel valimistel riigivanemaks, samuti oli võimatu jätkata valitsemist vabadussõjalaste poolt koostatud põhiseaduse alusel pärast seda, kui 1934. aasta riigipöörde retoorika oli ehitatud üles vabadussõjalaste ja neile inkrimineeritud diktaatorlike kalduvuste kritiseerimisele.

Need poliitilised jõud, kes olid olnud vabadussõjalaste põhiseaduse muudatuste

²¹ <http://www.riigikogu.ee/index.php?id=33458>, vaadatud 08.11.2012.

²² E.-J. Truuväli (koost.). Põhiseaduse teel, lk. 136.

²³ Olen varem lükanud ümber arusaama, et Päts kasutas 12.03.1934 riigipöörde teostamiseks 1933. aasta põhiseadusest tulenenud suuri volitusi. Enamik neist riigipea õigustest, sh. kaitseseisukorra kehtestamine, kui keskne instrument valimiste edasilükkamisel ja kodanike põhiõiguste piiramisel järgnevatel aastatel, tulenes 1920. aasta põhiseadusest ja 1930. aasta kaitseseisukorra seadusest (RT (Riigi Teataja) 1930, n. 61, art. 423). 1933. aasta põhiseadus neid õigusi ei muutnud, kuid lisandus riigipea dekreedioigus. Seega on vaieldav Pätsi riigipöörde seostamine vabadussõjalaste liigautoritaarse põhiseadusega. Vt. P. Kenkmann. Kas 1933. aasta põhiseadus lubas autoritaarset valitsemist? – Tuna 2009, nr. 3, lk. 42–49.

²⁴ Riigikogu protokollid, V koosseis, 5. istungjärk. Tallinn, 1934, lk. 1473.

²⁵ Vt. R. Marandi. Must-valge lipu all: Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937. I, Legaalne periood (1929–1934), lk. 239.

²⁶ On võimatu hinnata, kui suur oli vabadussõjalaste tegelik toetus valijate hulgas, sest avaliku arvamuse küsitlusi ei korraldatud. Mingis ulatuses näitavad populaarsust 1933. a. oktoobri põhiseaduse rahvahääletuse, 1934. a. jaanuari kohalike omavalitsuste valimise ning 1934. a. märtsis alanud ja ennetähtaegselt Pätsi poolt katkestatud presidendikandidaatidele toetusallkirjade kogumise tulemused.

²⁷ H. Arumäe. 1934. aasta 12. märtsi kaasaegsete hinnanguis. – A. Velliste (koost.). Alasi ja haamri vahel. Artikleid ja mälestusi Konstantin Pätsist. Tallinn, 2007, lk. 44–45.

vastu, eriti Jaan Tõnissoni juhitud Rahvuslik Keskerakond, jäid ka hiljem opositsiooni, kuigi kiitsid 16. märtsil 1934 Riigikogu istungil üleriigilise kaitseseisukorra kehtestamise heaks. Erandiks olid sotsialistid, kelle tegevust juhtis põhimõtteline vastasseis vabadussõjalastega ning kes olid valmis taktikalistel kaalutlustel Pätsiga kokku leppima.²⁸ 28.09–02.10.1934 Riigikogu V koosseisu viimaseks jäänud istungjärgul olid sotsialistid valitsuse toetamise küsimuses kahemõttelisel positsioonil.²⁹ Erakorraline istungjärk lõpetati riigivanema korraldusel, kui sai selgeks, et märkimisväärne osa Riigikogust ei kiida valitsuse tegevust heaks. Kuna usaldushääletust ei korraldatud, siis on võimatu üheselt kindlaks teha parlamendi enamuse arvamust.³⁰

5. oktoobril 1934 kohtusid Riigikogus esindatud erakondade esindajad riigivanem Pätsiga, kes teatas, et Riigikogu V koosseis enam kokku ei tule, uued valimised ei toimu aga enne põhiseaduse muutmist. Vastav rahvahääletus aga ei saa toimuda enne, „kui meeled on juba rahunenud“³¹. Seega jäi reformide teostamise tähtaeg lahtiseks. Sündmuste arengus on märgilise tähendusega, et Riigikogu viimase istungjärgu päevakorras ei olnud Pätsi nõudel tema 7. septembri otsuse kinnitamist üleriigilise kaitseseisukorra

pikendamise kohta veel üheks aastaks, kuigi kaitseseisukorra seaduse kohaselt tuli vastav otsus esitada Riigikogule kinnitamiseks viivitamata.³² Järelikult oli Riigikogu eemaldamine tema põhiseaduslike ülesannete täitmisest juba otsustatud ja järgnevate sündmuste katalüsaatoriks ei olnud mõnede erakondade valitsusevastane kriitika Riigikogus.

Eduard Laamani päevaraamatust selgub, et Päts rääkis vajadusest põhiseadust uuendada, sh. muuta Riigikogu kahekojaliseks, juba suve alguses 1934. Politseivalitsuse direktor Friedrich Kuusekänd laitis mõtte maha ja hoiatas ebastabiilsuse suurenemise eest riigis. Uue impulsi sai Päts 1934. aasta augustis, kui Eestisse saabus visiidile Soome president Pehr Evind Svinhufvud, kes oli samuti tuntud kahekojalise rahvaesinduse pooldajana.³³

Arvamus, et Päts tuli pärast erakondades pettumist Riigikogu viimasel istungil mõttele kutsuda põhiseaduse muutmiseks kokku eriline rahva esinduskogu, ei vasta tõele ka sellepärast, et vastav plaan eksisteeris juba varem. 12. märtsil 1934 leidis Poliitiline Politsei läbiotsimisel vabadussõjalaste ühe juhi Theodor Rõuki korterist Rahvuskogu kokkukutsumise seaduse mustandi, mis vastas peaaegu täielikult 1936. aastal realiseeritud stsenaariumile. Oma sõnade kohaselt oli Rõuk saanud selle

²⁸ Mis tingimustel asusid sotsialistid toetama 21.10.1933 Riigikogus ametisse hääletatud Pätsi juhitud nn. spetsialistide üleminekuvalitsust, mille eest ükski Riigikogu fraktsioon, k.a. poolt hääletanud sotsialistide ja põllumeestekogude fraktsioonid, ennast vastutavaks ei tunnistanud, ei olnud üks sotsialistide liidreid August Rei nõus selgitama tollasele Stockholmile ajalehe Vaba Eesti ajakirjanikule ja hilisemale vabadussõjalaste uurijale Rein Marandile ka 20 aastat pärast riigipööret. Rei põhjendas keeldumist järgmiselt: kõik jõud tuleb koondada võitlusele Eesti eest, minevikus sorimine ei paku kellelegi huvi ja teema tõstatamine suurendaks niigi eksisteerivaid erimeelsusi pagulaste hulgas. Nende kirjavahetust 1954. aastast vt. Riksarkivet, Baltiska Arkivet, Rei's arkiv, kartong 5.

²⁹ Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei nimel esinenud August Rei kiitis valitsuse tegevust vabadussõjalaste mahasurumisel, kes olevat õnnestanud riigi alustugesid juba 1932. aastast alates, samas aga kritiseeris valitsust 1933. aasta põhiseaduse idealiseerimise eest. Rei deklareeris, et olemasoleva põhiseaduse juurde jääda ei saa, kuid aja, millal demokraatia taastada, jättis valitsuse otsustada. Riigikogu protokollid V koosseis, 5. istungjärk, lk. 1500–1506. Seega peegeldusid Rei kõnes sotsialistide põhiseisukohad – konflikt vabadussõjalastega ja vastuseis 1933. aasta põhiseadusele.

³⁰ Valitsuse tegevust toetasid Põllumeeste Kogude ja vene vähemuse fraktsioonid, mõõndustega ka sotsialistid, kritiseerisid aga asunikud ja marksistlik rühm. Rahvuslik Keskerakond vastustas Riigikogu kõrvalejätmist riigi juhtimisest ning loobus valitsuse tegevuse hindamisest.

³¹ Riigikogu ei tule kokku. – Päevaleht, 06.10.1934, lk. 3.

³² Otsus kaitseseisukorra pikendamise kohta. – RT 1934, nr. 74, art. 631. Kaitseseisukorra seadus. – RT 1930, nr. 61, art. 423. Päts saatis 17.09.1934 Riigikogu juhatusel kirja, milles nõudis Riigikogu erakorralise istungjärku kokkukutsumist 28.09.1934 päevakorraga, milles on vaid kaks punkti: Riigikogu esimehe valimine ja Vabariigi Valitsuse seletus – ERA (Eesti Riigiarhiiv), f. 80, n. 5, s. 1619, l. 1.

³³ Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia 2003, nr. 12, lk. 2767.

1933. aastal isiklikult Konstantin Pätsilt.³⁴ Päts oli juba pärast Riigikogu koostatud põhiseaduse eelnõu rahvahääletuse läbikukumist 1932. augustis teinud vabadussõjalastele ettepaneku uue eelnõu koostamiseks ja vastuvõtmiseks ilma rahvahääletuseta, kahekojalise rahvuskogu poolt. Vabadussõjalased keeldusid.³⁵ Pätsi plaan oli ainulaadne, sest ei 1920. aasta põhiseadus ega ükski Riigikogu erakondade või vabadussõjalaste poolt koostatud eelnõu 1920. aastatest või 1930. aastate algusest näinud ette põhiseaduse väljatöötamiseks ja kinnitamiseks uue „asutava kogu” kokkukutsumist.

1935. aasta Eesti sisepoliitikat ilmestas autoritaarsete tendentside süvenemine. Jätkus valitsemine ilma Riigikoguta ning süvenes demokraatlike vabaduste piiramine. Kaitseseisukorra järjekordseks pikendamiseks ja riigieelarve vastuvõtmiseks, mis põhiseaduse kohaselt tuli Riigikogu poolt kinnitada, parlamenti kokku ei kutsutud. Meediaruum läks peaaegu täielikult riigi juhtkonna kontrolli alla. Valitsusevastase kriitika pärast suleti asunike erakonna häälekandja Maaleht ning Jaan Tõnissoni käest võeti ära Postimees. Valitsusmeelse propaganda levitamiseks loodi uus riigiasutus Propaganda Talitus³⁶ ning Siseministeeriumis registreeriti suletud erakondade asendajaks mõeldud üldrahvaliku organisatsiooni Isamaaliit põhikiri.³⁷

Piiratud kujul avas Päts oma tegevusplaan 17. jaanuaril 1935 Tallinnas kohalike omavalitsuste esindajate koosolekul, kui ta teatas kavatsusest korraldada rahvahääletus Asutava Kogu kokkukutsumise üle, kes koos-

taks uue põhiseaduse. Asutava Kogu tegevusest võtaksid osa eelkõige omavalitsuste, aga ka vabatahtlike riigikaitseorganisatsioonide, Kaitseliidu, ülikooli, kohtute, kirikute ja vähemusrahvuste esindajad. Üldiste valimiste korraldamist Päts ei maininud, samuti ei andnud ta ühtki tähtaega rahvahääletuse toimumise kohta.³⁸ Valitsuse propagandajuht, s. t. valitsuse informatsiooni ja propaganda talituse propaganda osakonna juhataja Ants Oidermaa (kuni 1935. aastani Hans Oidermann) teatas 31. augustil 1935 Tartus peetud kõnes riigi juhtkonna kavatsusest kutsuda kokku Rahvuskogu, mis koosneks osalt valitud saadikutest, osalt kutsealade esindusorganisatsioonide esindajatest. Rahvuskogu ülesandeks oleks põhiseaduse muutmine, aga ka igapäevane seadusandlik tegevus. Sarnaselt Pätsile ei andnud ka Oidermaa lubadusi Rahvuskogu kokkukutsumise aja kohta.³⁹

20. septembril 1935 esitati nelja Saue valla hääleõigusliku kodaniku nimel, eesot-
sas vabadussõjalaste endise juhi erukindral Andres Larkaga, Riigikogu juhatusel rahvaalgatuse nõudmine põhiseaduse muutmiseks. Vabadussõjalased soovisid muuta põhiseaduse paragrahve, mis käsitlesid kodanike põhiõiguste kitsendamist (§ 26), Riigikogu ja riigivanema valimisi (§ 39, 58) ning riigieelarve kinnitamist (§ 52, 85). Riigivanema dekreedioigust reguleerivat § 60 p. 12 täpsustati selliselt, et dekreediga ei tohi kehtestada ega muuta riigieelarvet või muuta ega tühistada riigivanema ja Riigikogu valimisi.⁴⁰ Selle rahvaalgatuse menetlemine lõpetati väga küsitavatel põhjustel riigivanema 09.10.1935

³⁴ Eesti Vabadussõjalaste Liidu juurdlustoimik – ERA, f. 1, n. 7, s. 90, l. 64p-65, 78.

³⁵ E. Laaman. Põhiseaduse kriisi arenemine 1928–1933. – A. Mägi jt. (toim). Põhiseadus ja Rahvuskogu, lk. 40.

³⁶ Riigivanema 26.09.1934 dekreediga kehtestatud Valitsuse Informatsiooni ja Propaganda Talituse seaduse (RT 1934, nr. 81, art. 680) kohaselt tegutses uus asutus siseministeeriumi juures ning tema ülesandeks oli „informatsiooni andmine valitsuse ja ta asutiste tegevuse kohta ning riikliku ja rahvusliku propagandatöö korraldamine”.

³⁷ Isamaaliit registreeriti siseministeeriumis 22.02.1935. – RT Lisa 1935, nr. 26. Erinevalt arvukatest kõikvõimalikel elualadel tegutsevatest organisatsioonidest, sh. parteidest, Isamaaliidu registreerimistoimikut siseministeeriumi arhiivis (ERA, f. 14) ei ole.

³⁸ Asutav Kogu kutsutakse kokku. Riigi- ja omavalitsusjuhtide uue aasta kokkutulek. – Postimees, 17.01.1935, lk. 3. Riigivanema kõne seltskonna ümberkasvatamisest. Omavalitsustegelastele peetud kõne lõpp. – Postimees, 18.01.1935, lk. 4.

³⁹ Rahvuskogu – Eesti tulevane parlament. – Päevaleht, 02.09.1935, lk. 5.

⁴⁰ ERA, f. 80, n. 5, s. 2056, l. 1–4.

otsusega, sest „rahvahääletuse teostamine on käesoleval ajal kahjulik riiklikule korrale ja julgeolekule”⁴¹.

Tegemist oli katsega üksnes täpsustada mõnede põhiseaduse paragrahvide sõnastust, mille väärtõlgendust kasutati autoritaarse režiimi funktsioneerimiseks. Seega on alusetu Pätsi hilisem viide vabadussõjalastele, et isegi nemad tunnistasid muudatusettepanekute esitamisega oma 1933. aasta põhiseaduse kõlbmatust.⁴² On märgitud, et just Larka ja kaaslaste põhiseadusliku initsiatiivi läbikukutamise veenis vabadussõjalasi, et demokraatia rahumeelne taastamine on Eestis võimatu, ning nad asusid ette valmistama vägivaldset võimuhaaramist.⁴³

Vaadet väljastpoolt esindab Suurbritannia Tallinna konsuli Wilfred Gallienne'i kommentaar: „Ma olen liiga hiljuti saabunud, et formuleerida oma arvamust, kuid minu silmis tundub, et õigus on kindral Larka ja tema kaaslaste poolel ja praegune valitsus, mõõndavasti põhiseadusevastane, kasutab igat ja kõiki vahendeid, et hoiduda valimistest, millest nad tunnevad, et need oleksid neile hukatuslikud. Ainus õigustus nende tegudele on otstarbekus: praeguse valitsuse liikmed esindavad kõike parimat Eesti poliitikaelus ja on siirad oma püüdlustes juhtida riiki ning mitte lasta massidel vastutustundetult valida

võimule reaktsioonilist ja väidetavalt põhimõttelagedat parteid.”⁴⁴

Pärast 8. detsembril 1935 läbi kukkunud mässukava teatavaks saanud vabadussõjalaste plaan seadusliku võimu taastamiseks oli põhiseaduse seisukohast küsitav.⁴⁵ Igatahes mõjus uudis mässukavatsusest rahvale šokina, mida edukalt võimendas võimude poolt kontrollitav meedia. Vabadussõjalased ja 1933. aasta põhiseadus olid nüüd lõplikult demoniseeritud ning riigi juhtkonnal tekkis suurepärane õigustus põhiseaduse järjekordse muutmise algatamiseks. Seost vabadussõjalaste mässukatse ja uue põhiseaduse vahel kinnitab ka NSV Liidu Tallinna saadiku Aleksei Ustinovi päeviku sissekanne 22. veebruarist 1936, mille kohaselt oli Päts talle samal päeval teatanud, et kui poleks olnud 8. detsembri riigipöördekatset, siis ei oleks ta nii ruttu rahvahääletust korraldanud.⁴⁶

1936. aasta rahvahääletus

Riigivanem Konstantin Päts teatas 1. jaanuaril 1936 oma raadiokõnes kavatsusest korraldada rahvahääletus uue „rahvaesinduskoja” kokkukutsumise üle. Rahvuskogu otsustaks, kas kehtivat põhiseadust tuleb muuta või koostada uus, ja viiks oma otsuse ka ellu.

⁴¹ Samas, l. 11. Kuigi põhiseaduse muutmise algatus saadeti Riigikogu juhatusel, kelle ülesandeks oli vastutada põhiseaduse muutmise toimingute läbiviimise eest, saatis viimane 25.09.1935 eelnõu edasi Riigikohtu esimehele ja mitmele õigusteadlasele, et kontrollida selle vastavust seadustele. 30.09.1935 saatis Riigikogu juhatus eelnõu riigivanemale, kes otsustas, et eelnõule käiku ei anta. Riigivanemale andis niisuguse õiguse tema enda 25.09.1935 (s. t. juba rahvaalgatuse nõudmise esitamise järel!) dekreediga muudetud kaitseseisukorra seadus, mis uues redaktsioonis lubas üleriigilise kaitseseisukorra kehtivuse ajal rahvaalgatust ja rahvaalgatuse korras rahvahääletust teostada vaid riigivanema loal (RT 1935, nr. 81, art. 691). Vaid kolm kuud hiljem otsustas riigivanem ise algatada rahvahääletuse, samuti põhiseaduse muutmise küsimuses, ega näinud selles enam julgeolekuriski.

⁴² Riigivanema seletusi ajakirjandusele. – Päevaleht, 10.01.1936, lk. 3–4.

⁴³ R. Marandi. Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937. II, Illegaalne vabadussõjalus (1934–1937), lk. 105.

⁴⁴ Gallienne Monsonile 30.09.1935 – TNA (Ühendkuningriigi Rahvusarhiiv) FO 371-19397 l. 34–35, N 5404-222-59. Gallienne'i teadmatust Eesti oludest tulenes sellest, et ta oli esitanud oma volikirja riigivanemale alles 04.07.1935.

⁴⁵ Vabadussõjalastelt ära võetud dokumentide kohaselt kavatsesid nad minna mööda 1932. aastal valitud Riigikogu V koosseisust ja varjusurmas erakondadest ning anda võim vabadussõjalaste juhtidest ning viimaste eneste teadmata tuntud poliitikutest (Jaana Teemant, Jüri Uluots ja Jaan Tõnisson) moodustatud ilma mingi juriidilise staatusega Rahvuskongressile ja valitsusele. Põhiseaduslikud õigused ja vabadused lubati siiski koheselt taastada ning kolme kuu jooksul läbi viia riigivanema ja Riigikogu valimised. – ERA, f. 949, n. 3, s. 25, l. 381–384p.

⁴⁶ AVPRF (Vene Föderatsiooni Välispoliitika Arhiiv) 05-16-124-136 l. 35.

Pätsi sõnul moodustataks Rahvuskogu kahekojalisena, rahvahääletusel esitatav küsimus tuleks lihtne ja täpsemaid juhtnööre Rahvuskogule põhiseaduse väljatöötamiseks ei antaks: „See seaduseelnõu ei ole keeruline. Siin oleks tähendatud ainult Rahvuskogu kokkukutsumise lubamine.“

Samas teatas riigivanem esimesest kavatsetavast seaduserikkumisest seoses uue põhiseadusega, rõhutades, et hetkel ei ole võimalik järgida seadustes märgitud rahvahääletuse toimingute tähtaegu: „Meie ei või käia rahvahääletamise tähtaegade suhtes harilikku teed ja neid tähtaegu silmas pidada, mis harilikul ajal rahva hääletamiseks ette kirjutatud. Kui meie neid tähtaegu arvestaksime, siis tuleks meil üle poole aasta aega viita. Nüüd aga, mil Euroopa on täis põnevust ja kus mõnes riigis koguni sõjaks ettevalmistusi tehakse, meie oma riigis ei või oma põhialuste ümberkorraldamisel nii pikka aega viita ja tähtaegadest kinnipidamisel ei oleks praegusel ajal mingit mõtet.“⁴⁷

Peaministri asetäitja Kaarel Eenpalu teatas 9. jaanuaril 1936 Isamaaliidu keskkomitee täiskogu koosolekul, et rahvahääletuse läbikukkumine ei tooks valitsuse püsimisele mingeid tagajärgi, samuti toimub põhiseaduse uuendamine sõltumatult rahva otsusest: „Valitsus ei seo eeloleva rahvahääletusega mitte oma usalduse küsimust. Rahvahääletus tähendab ainult rahvale võimalust oma

Rahvuskogu kaudu ülesehitavale tööle kaasa tulla. Kui rahvas ise sellest peaks lahti ütlema, siis tehakse töö ilma selleta, aga sama rahva usaldusega ja mitte vähema poolehoiduga kui muidu, selles kindlas teadmises, et uuendatud vormidesse astub rahvas sisse kindlalt.“⁴⁸

Eenpalu küüniline avaldus näitas, kui vähe riigipöörjad rahva kui kõrgeima võimu arvamusest tegelikult hoolisid. Avaldus oli ka kohatu, sest 1920. ega 1933. aasta põhiseaduse kohaselt ei olnud riigivanemal ega valitsusel rahvahääletuse algatamise õigust ja seega ei saanudki põhiseadus sisaldada sanktsioone olukorraks, kui rahvas nende poolt esitatud eelnõu tagasi lükkab.⁴⁹

Seni riigi juhtkonna jaoks sujuvalt arenenud sündmustesse sekkus Riigikogu juhatus, kes põhiseaduse kohaselt teostas järelevalvet rahvahääletuste üle. Ta avaldas korduvalt protesti Pätsi tegevuse vastu ja süüdistas teda põhiseaduse rikkumises.⁵⁰

Riigikogu juhatus saatis 15. jaanuaril 1936 riigivanemale märgukirja, milles juhtis tähelepanu mitmele põhiseaduse ja Rahvahääletuse seaduse sätte rikkumisele seoses kavandatava rahvahääletusega: 1) põhiseaduse kohaselt ei saa riigivanem algatada rahvahääletust, 2) Rahvuskogule volituste andmine põhiseaduse muutmiseks rikub põhiseaduse muutmise korda, 3) rahvahääletuse korraldamine peab toimuma kehtivat korda järgides – eelnõu

⁴⁷ Rahvahääletus tuleb veebruaris. – Uus Eesti, 02.01.1936, lk. 1. 1920. aasta põhiseaduse §89 kohaselt: „Põhiseaduse muutmise eelnõu peab rahvale teada antama vähemalt kolm kuud enne rahvahääletuse päeva“, aga 23.–25.02.1936 toimival rahvahääletusel otsustamisele tulev eelnõu avaldati Riigi Teatajas 09.01.1936 (RT 1936, nr. 3, art. 21). Käesoleva rahvahääletuse õiguslik alus on ebaselge, sest rahva arvamust ei küsitud mitte uue põhiseaduse eelnõu kohta, mille menetlemist reguleeris tsiteeritud põhiseaduse §89, vaid põhiseaduse muutmise vajaduse kohta üldiselt. Märkimisväärne on seegi, et kiirustamise vajadust põhjendas Päts rahvusvahelise olukorra, aga mitte siseriiklike probleemidega. Rahvuskogu kokkukutsumise rahvahääletus ei jäänud viimaseks korraks toimingute tähtaegade eiramisel – Päts põhjendas erakordsete oludega seaduse nõuete rikkumist ka 1940. aasta juulis Riigivolikogu valimiste väljakuulutamisel, kui ei peetud kinni valimistoimingutele kehtestatud tähtaegadest. Vt. Vabariigi presidendi otsus ja üleskutse. – Päevaleht, 06.07.1940, lk. 1.

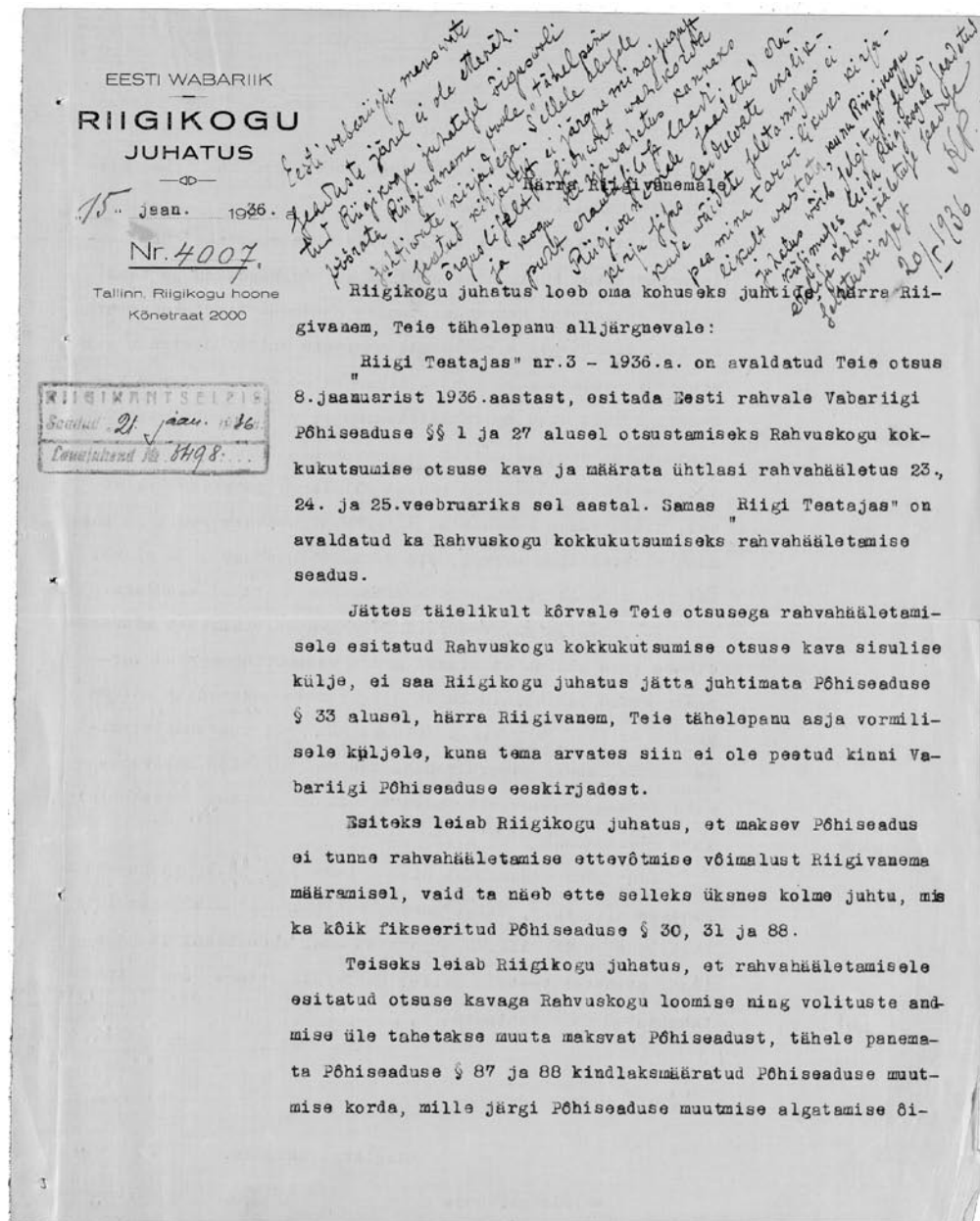
⁴⁸ Eesti juhib ise oma saatust. – Uus Eesti, 10.01.1936, lk. 5. 1920. aasta põhiseaduse §32: „Kui rahvas lükkab [rahhahääletusel – P. K.] tagasi Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse või võtab vastu Riigikogu poolt tagasilükatud seaduse, kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised [– – –].“ Saatuse ironia tõttu oli ka 1933. aasta suvel Eenpalu Riigikogu esimehe ametis selleks meheks, kes pidi avalikkusele põhjendama, miks Riigikogu algatatud, kuid läbi kukkunud rahvahääletuse järel parlament laiali ei lähe.

⁴⁹ Rahvahääletusele võis eelnõusid esitada Riigikogu algatusel või rahvaalgatuse korras (1920. aasta põhiseaduse § 30–32, 1933. aasta põhiseaduses regulatsiooni ei muudetud).

⁵⁰ Pärast 02.10.1934 katkestatud istungit teatas Päts, et Riigikogu enam kokku ei kutsuta. Näiliseks põhiseaduse järgimiseks lubas ta tegevust jätkata samal istungjärgul valitud Riigikogu juhatusel, kuhu kuulusid opositsiooniliste asunike poolt Rudolf Penno (esimees) ja sotsialistide poolt Leopold Johanson (teine aseesimees). Riigikogu esimest aseesimeest kandidaatide puudusel ei valitud.

tuleb avalikustada vähemalt 3 kuud enne rahvahääletust ja viimane peab toimuma Riigikogu juhatus järelvalve all, 4) riigivanema

dekreediga on kehtestatud eriline Rahvuskogu kokkukutsumiseks rahvahääletuse seadus, mida keelab põhiseadus.⁵¹

Riigikogu juhatus poolt 15. jaanuaril 1936 riigivanemale saadetud märgukiri. Märgukirjale kirjutas Päts 20. jaanuaril resolutsiooni, mille riigisekretär 21. jaanuaril sõna-sõnalt Riigikogu juhatasele edastas. ERA, f. 31, n. 3, s. 719, l. nummerdamata.

⁵¹ Rahvuskogu kokkukutsumiseks rahvahääletuse seadus (RT 1936, nr. 3, art. 22) kehtestati riigivanema dekreediga 08.01.1936, kuigi 1933. aasta põhiseaduse §60 lg 12 sätestas, et riigivanema dekreediga ei tohi muuta rahvahääletuse ega rahvaalgatuse seadust.

Riigivanema vastuse vahendas 21. jaanuaril 1936 riigisekretär Karl Terras: „Eesti Vabariigis maksvate seaduste järgi ei ole ettenähtud Riigikogu juhatusel õigusvoli pöörata Riigivanema poole „tähelepanu juhtivate“ kirjadega. Sellele alusele seatud kirjadest ei järgne mingisugust õigusliselt siduvat vahekorda ja kogu kirjavahetus kannaks puht eraviisilist laadi. Riigivanemale saadetud erakirja sisus leiduvate ekslikkude väidete seletamiseks ei pea mina tarvilikuks kirjalikult vastata, kuna Riigikogu juhatus võib selgitust selles küsimuses leida Riigikogule saadetud erilise rahvahääletuse seaduse seletuskirjast.“⁵² Nimetatud pika ja vastuolulise seletuskirja⁵³ seisukohad võib kokku võtta järgmiselt: põhiseaduses riigivanemale pandud ülesannete hulgas ei ole rahvahääletuse algatamist, aga vajaduse korral võib riigivanem endale võtta ka uusi ülesandeid, pealegi on rahvas nii kõikvõimas suverään, et võib rahvahääletusel otsustada ka selliseid küsimusi, mida pole põhiseaduses märgitud.

Enne rahvahääletust teostati massilist propagandat riigivanema algatuse toetuseks – üle riigi toimus tuhandeid selgituskoosolekuid, kus esinesid valitsuse liikmed, kõrge- mad sõjaväelased, kaitseliitlased, suuremate kirikute juhid.⁵⁴ Tundub, et paratamatusega oli osaliselt leppinud ka opositsioon. Ajalehed kutsusid hääletama Rahvuskogu kok-

kukutsumise poolt, sest muidu autoritaarne kord ei lõpegi – oli ju triumviraat kinnitanud, et rahvahääletuse läbikukkumist ei käsitleta umbusalduse avaldusena valitsusele. Valitsuse algatuse toetamine võimaldas tagakiusamist kartmata teataval määral vaikivat ajastut kritiseerida.⁵⁵

Sama arvasid ka Briti diplomaadid. Kuningriigi Riia saatkonnas koostatud Balti riikide 1935. aasta aruandes öeldakse: „Perspektiiv tagasipöördumiseks põhiseaduslikkuse juurde on hea. Praeguse režiimi oponendid ei protesteerid tõenäoliselt innukalt referendum vastu, sest vastuhääli võidakse valitsuse poolt tõlgendada kui märki, et rahvas eelistab praegust diktatuuri igale teisele süsteemile. Kuna kodadest ühe liikmed nimetatakse, peaks valitsus olema võimeline juhtima vaidlusi ja otsuseid. Seega on võimalik, et põhiseaduslik valitsus taastatakse 1936. aastal vormis, mis sisaldab tasakaalu, et ennetada drastilisi või ohtlikke muutusi.“⁵⁶

Rahvahääletus toimus 23.–25. veebruaril 1936 ja hääletajad kiitsid Rahvuskogu kokkukutsumise heaks. Tegemist oli suurema võiduga, kui olid saavutanud vabadussõjajalased 1933. aasta oktoobris toimunud rahvahääletusel oma põhiseaduse muudatustele.⁵⁷ Tagantjärele võib vaid oletada, miks rahvas valitsuse plaani sedavõrd ülekaalukalt toetas: oli selleks siis šokk vabadussõjalaste 8. det-

⁵² Vt. Riigikogu juhatus ja riigivanema kirjavahetust – ERA, f. 80, n. 5, s. 1664. Riigikogu juhatus kriitika otseselt avalikkuse ette ei jõudnud. Päts vaid vihjas oma 19.01.1936 raadiokõnes: „Nüüd on mõnelt poolt öeldud, et riigivanemal ei ole seda rahva poole pöördumise õigust, põhiseaduses pole ette nähtud, et ta võib rahva poole niisuguse küsimusega pöörduda.“ Riigivanem K. Päts ja kindr. J. Laidoner kõnelesid. – Uus Eesti 20.01.1936, lk. 2.

⁵³ ERA, f. 80, n. 5, s. 1020, l. 7p–8.

⁵⁴ Propagandatalituse poolt ajakirjandusele avaldamiseks edastatud informatsioon – ERA, f. 1093, n. 1, s. 129. Kehtiva põhiseaduse kõlbmatuse tõendina viidati vabadussõjalaste 08.12.1935 mässukatsel: „Öeldakse, et isegi need, kes viimase rahvahääletuse eel, kui praegumaksev põhiseadus vastu võeti, selle poolt kõnelesid, nüüd ise selle põhiseaduse vastu välja astuvad.“, samuti vabadussõjalaste soovile 1935. a. septembris algatada rahvahääletus põhiseaduse muutmiseks. Vt. Riigivanem K. Päts ja kindr. J. Laidoner kõnelesid. – Uus Eesti, 20.01.1936, lk. 2.

⁵⁵ Nt. Ärme lähme Läti teed! – Vaba Maa, 21.02.1936, lk. 2; Meie käes on meie saatus! – Rahvaleht, 22.02.1936, lk. 3.

⁵⁶ Torr Edenile 16.02.1936 – TNA FO 371-20311 l. nummerdamata, N 977-977-59.

⁵⁷ Rahvahääletuse peakomitee 06.03.1936 teatel võttis hääletusest osa 629 271 hääleõiguslikku kodanikku, valitsuse kava poolt hääletas 474 218 inimest, vastu oli 148 824 ja kehtetuks tunnistati 6175 sedelit. RT 1936, nr. 21, art. 141. Võrdluseks: 1933. a. oktoobris võttis hääletamisest osa 576 315 hääleõiguslikku kodanikku, kellest muudatuste poolt hääletas 416 878, vastu 156 894 ja erapooletuks jäi 1076. Kehtetuks tunnistati 1469 sedelit. RT 1933, nr. 86, art. 627.

Rahvahääletus 23.–25.02.1936. Eesti Vabariigi kaitseväge ülemjuhataja kindral J. Laidoneri hääletusedel lastakse valimiskasti. Foto: A. Kalm. EFA.2.0-27405

sembril 1935 ära jäänud riigipöördekatse järel, valitsuse massiivne kriitika 1933. aasta põhiseaduse kohta, lootus demokraatia taastamisele või kõigi põhjuste kombinatsioon liidetuna vastupropaganda takistatusega.⁵⁸

Brittide „mõistmist” Eesti oludest illustreerib *Foreign Office*’i ametnike hinnang. Tallinnast saabunud ettekandele kirjutas üks ametnik 9. märtsil 1936 järgmise kommentaari: „Enamik Tartus ja märkimisväärne vähemus Tallinnas hääletas vastu uue põhiseaduse ettepanekule, seega nad oletatavalt eelistavad diktatuuri selle praeguses vormis.” Laurence Collier, Balti ja Skandinaavia osakonna juhataja, kommenteeris omakorda: „Palju tõenäolisemalt esindasid nad [vastuhääletajad – P. K.] nende hääli, mis oleks antud maha surutud fašistlikule (vabadussõjalaste) parteile. Tartu on ülikoolilinn, sealsed tudengid on oletatavalt nagu teised Mandri-

Euroopa tudengid – kalduvad vägivaldsetesse poliitilistesse teooriatesse.”⁵⁹

Juba rahvahääletusele esitatud küsimuse sõnastus näitas Pätsi taganemist esialgsest lubadusest, et küsimus tuleb lihtne. Riigivana 8. jaanuari 1936 otsusega rahvahääletusele esitatud küsimus oli tegelikult keeruline ja mitmeosaline: 1) otsus Rahvuskogu kokkutsumise kohta, 2) juhtnöörid uue põhiseaduse sisu kohta, 3) volitus Rahvuskogule võtta vastu põhiseaduse elluviimiseks vajalikke seadusi ja 4) juhtnöörid Rahvuskogu koosseisu ja töökorralduse kohta. Hääletada sai vaid kogu paketi poolt või vastu.⁶⁰ Samuti oli otsus uue põhiseaduse koostamise kohta juba tehtud – jätmata rahvale ja Rahvuskogule vabu käsi otsustamiseks, oli Pätsi meeskond juba enne rahvahääletuse toimumist asunud uut põhiseadust välja töötama. Lisaks kustutati juba eos optimistide lootused, et rahvahääle-

⁵⁸ Oli ka kohti, kus põhiseaduse eelnõule anti rohkem vastu- kui poolthääli, näiteks Tartus. 01.03.1936 raadiokõnes avaldas Päts kahetsust, et vahepealne kaheaastane rahunemise periood ei ole Tartus andnud soovitud tulemusi. Vt. Rahvuskogu valimised sügisel. – Uus Eesti, 02.03.1936, lk. 2.

⁵⁹ TNA FO 371-20304 l. 39, N 1355-29-59; *Foreign Office*’i ametnike poolt kommenteeritud ettekannet ennast toimikus ei ole.

⁶⁰ RT 1936, nr. 3, art. 21.

tuse positiivne tulemus avab tee demokraatia taastamisele. 1. märtsil 1936 oma raadiokõnes teatas riigivanem, et kuni uue põhiseaduse maksmapaneku ja parlamendi taaskogunemiseni ei lubata erakondade tegevuse taastamist, „kuna puudub riigivõimu ja parteide koostöö lava, s.o. Rahvaesindus”⁶¹. See tähendas järgneva üheparteilisi ja üksnes valitsuse seisukohti kajastava propagandaga Rahvuskogu valimisi.

Rahvuskogu valimised, endiste riigivanemate märgukiri

Pärast edukat, kuid mitmeid seadusi rikkunud rahvahääletust kadus valitsusel teadmata põhjusel kiirustamisvajadus ja Päts asus propageerima pikki Rahvuskogu valimistele eelnevaid ettevalmistusi: vaja on vastu võtta Rahvuskogu valimise seadus ja kodukord ning koguda materjale uue põhiseaduse tarvis.⁶² Meelemuutus on arusaamatu, sest 22. detsembril 1935 ajakirjanikega kohtunud Kaarel Eenpalu sõnul oli Päts esialgu tahtnud tähtaegu lühendades Rahvuskogu kokku kutsuda juba aprillis 1936.⁶³ See tähtaeg tundub siiski ebareaalsena, parimal juhul oleks aprillis võinud toimuda Rahvuskogu komplekteerimine. Kiirustamise vajaduse kadumine näitab, et rahvahääletuse väljakuulutamisel toimingute tähtaegade eiramise ja seaduse rikkumise põhjusena toodud rahvusvahelised ohud⁶⁴ olid vaid demagoogia.

Rahvuskogu valimiste eelsesse aega langeb opositsiooni kõige tuntum protestiaktisioon – nn. endiste riigivanemate märgukiri.

30.10.1936 esitati nelja endise riigivanema Johan Kuke, Ants Piibu, Jaan Teemanti ja Jaan Tõnissoni nimel riigivanemale memorandum, milles avaldati protesti demokraatia jätkuva piiramise, parlamendi puudumise ja dekreetidega valitsemise vastu. Enne Rahvuskogu valimisi tuli autorite arvates piirata kaitsesekord, võimaldada kõigil organisatsioonidel üles seada kandidaate ning neil vabalt arutleda Eesti tulevase riigikorra üle.⁶⁵

Märgukirja nõudmisi loomulikult ei täidetud, kuid vastupidiselt levinud arvamusele⁶⁶ ei vaikitud märgukirja saatmist ega sisu Eestis täiesti maha. Riigivanem rääkis sellest 8. novembril 1936 üleriigilisel koolijuhatajate koosolekul, tema kõne teksti aga saatis propagandatalitus ajalehtedele.⁶⁷

Päts esitas riigivanematele kaks demagoogilist vastuargumenti: kuidas välistada 1935. aasta detsembri mässukatse taaskordumine, kui demokraatlikud vabadused on taastatud, ning miks avaldati kirja tekst Soome ajakirjanduses, häbistades sellega Eesti riiki.⁶⁸ Politsei poolt kogutud andmetel tekitas märgukiri Eestis, kus selle tervikteksti ei avaldatud, kõige erinevamaid kuulujutte. Seda olevat masinkirjas paljundatud ja salaja levitatud.⁶⁹

Märgukiri ei jäänud varjatuks ka välisriikide diplomaatide eest. 10. novembril 1936 teatas Briti konsul Gallienne oma ettekandes: „Siin on alati keeruline hinnata avalikku arvamust, kuna ajakirjandus – kuigi vormiliselt vaba – on väga teadlik, et valitsuse kritiseerimine on ohtlik. [– –] Ma kahtlen, kas nelja endise riigivanema kriitika on õigustatud. Vabadus võib Eestis olla kontrollimatute tulemustega ja praegune valitsus on väga teadlik rahvusvahe-

⁶¹ Rahvuskogu valimised sügisel. – Uus Eesti, 02.03.1936, lk. 1.

⁶² Samas.

⁶³ Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia 2004, nr. 1, lk. 203.

⁶⁴ Vt. märkus nr. 45.

⁶⁵ ERA, f. 989, n. 1, s. 1798, l. 233–234p.

⁶⁶ „Valitsus ei reageerinud märgukirjale kuidagi ja püüdis selle olemasolu maha vaikida, ehkki Soome ajalehtede vahendusel levis memorandumi tekst laialdaselt.” – S. Vahtre (peatoim). Eesti ajalugu. VI, lk. 97; „Ajalehed ei tohtinud seda avaldada ega kommenteerida.” – Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast, lk. 296.

⁶⁷ ERA, f. 1093, n. 1, s. 131, l. 1171, 1177–1178.

⁶⁸ Pätsi argumendid leidsid toetust riigitraus ajakirjanduses ja tema kõne kuulajate seas. Nt. alapealkirjad: „Neli endist riigivanemat teevad Eestit välisilma ees sihilikult maha” ja „Häbi neile!” – Uus Eesti, 09.11.1936, lk. 1.

⁶⁹ Politsei ettekanded oktoober–detsember 1936 – ERA, f. 949, n. 1, s. 35.

listest ohtudest, mis võivad järgneda, kui natside toetajate valitsus saab võimule.” Samuti vihjas Callienne, et rahulolematuse tõeliseks põhjuseks on osade poliitikute võimust kõrvale jäämine.⁷⁰ Laurence Colliere *Foreign Office*’ist avaldas ettekannet kommenteerides imestust, et tööparteilane Kukk ja veendunud demokraat Tõnisson sidusid ennast ettevõtmisega, mis võib vaid julgustada fašiste [s. t. vabadussõjalasi – P. K.].⁷¹

Nagu selgub NSV Liidu Tallinna saatkonna 1. sekretäri Janis Kljavini päeviku sissekandest 9. oktoobrist 1936, oli saatkonnale riigivanemate (nimetatakse Tõnissoni, Kukke ja Teemanti) märgukirja koostamine juba ette teada. Märgukirja autorid ei lootvat mingeid tulemusi, kuid teevad seda, et õigustada ennast demokraatliku avalikkuse ees.⁷² 2. novembril 1936 vestles Kljavin tõlkija ja publitsisti Bernhard Lindega, kelle andmetel oli märgukiri koostatud endiste riigivanemate koosolekul, kus osalesid ka August Rei, Jüri Jaakson ja Friedrich Akel. Rei ja Jaakson olevat tekstiga põhimõtteliselt nõustunud, kuid keeldunud „teenistuslikel kaalutlustel” alla kirjutamast, Akel oli olnud sellele ka põhimõtteliselt vastu.⁷³

Riigivanema dekreediga 20. oktoobrist 1936 kehtestatud Rahvuskogu moodustamise seaduse⁷⁴ kohaselt tuli Rahvuskogu esimene koda valida 80 ühemandaadilises ringkonnas. Kandidaatide esitamise õigus oli vähemalt sajalt samas valimisringkonnas elaval hääleõiguslikul kodanikul. Teise koja liikmeteks said järgnevalt loetletud institutsioonide esindajad: kaks kohtute, seitse kohalike omavalitsuste, kolmteist majanduslike ja kutseliste omavalitsuste, üks vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuste, kaks ülikoolide, kaks Kaitseliidu, üks vabadusristi kavaleride ning kaks kirikute esindajat, kellele lisandus kümme riigivanema poolt määratud liiget.⁷⁵

Autoritaarreežiim ei pidanud ise kinni Rahvuskogu moodustamise seadusest, mille järgi võisid kandidaate esitada vaid eraisikud. Valitsuse toetajad läksid valimistele nn. seltskondlike komiteedena, mille loomine toimus ülalt-alla initsiatiivi realiseerimisena riigi, maakondade ning linnade, alevite ja valdade tasandil. Kohalikud komiteed pidid juhtnööride kohaselt koosnema Isamaaliidu osakonna esimehest, Kaitseliidu allüksuse pealikust ja kohaliku omavalitsuse esindajast.⁷⁶ Eesmärgiks seati valitsust toetava pro-

⁷⁰ Gallienne Monsonile 10.11.1936 – TNA FO 371-20304 l. 98–98p, N 5691-29-59.

⁷¹ Samas, l. 97–97p.

⁷² AVPRF 0154-29-42-8 l. 182.

⁷³ Samas, l. 210. Eelnevaga lähevad kokku märkmed Eduard Laamani päevaraamatus: Pöördumise initsiaatoriks oli Ants Piip, väga aktiivselt toetas seda ka Jaan Tõnisson. Jüri Jaakson toetas küll teksti põhimõtteid, kuid jäi riigiametnikuna allakirjutamisest kõrvale. Pärast märgukirja esitamist olevat seda kommenteerinud Eenpalu ja võrrelnud Riigikogu juhatuse märgukirjaga enne 1936. aasta rahvahääletust – mõlema puhul olevat tegemist ajaloolise dokumendiga iseenda õigustuseks. Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia 2004, nr. 1, lk. 222–223, nr. 2, lk. 450.

⁷⁴ RT 1936, nr. 81, art. 654.

⁷⁵ Enne 1934. aasta riigipööret tegutsesid kutsealastest omavalitsustest vaid Kaubandus-Tööstuskoda ja Põlulutöökoda. Iga järgneva kutsekoja asutamise aluseks oli riigivanema dekreediga kehtestatud eriseadus. Osa kutsekodasid, nn. kõrgelt kvalifitseeritud kutsete kojad (arstid, insenerid jne.), olid võrdlemisi sõltumatud. Arvukama liikmeskonnaga kutsealasid esindavad kojad (käsitöölised, majaomanikud jne.) olid suuremas sõltuvuses nende üle järelevalvet teostavast ministrist. Enamiku kodade esindajate valimine Riiginõukogusse toimus vastavat valdkonda kureeriva ministri kontrolli all. Vt. V. Peep. Eesti Vabariigi 6. Riigikogu (1938–1940) ning tema poliitiline ja õiguslik taust, lk. 34, 36.

⁷⁶ Kõik loetletud institutsioonid olid rohkemal või vähemal määral võimude kontrolli all. Kaitseliit ja kohalikud omavalitsused olid selleks ajaks vabadussõjalastest ja nende toetajatest puhastatud. Kohtu- ja siseministri 22.03.1934 otsusega nr. 2388 (RT 1934, nr. 26, art. 202) tühistati 1934. aasta jaanuaris toimunud valimistel Eesti Vabadussõjalaste Liidu ja Vabadussõjalaste Rahvaliidumise nimekirjadest valitud kohalike volikogude saadikute ja täitevorganite liikmete volitused. Puhastuse kohta Kaitseliidu ridades täpseid andmeid ei ole, sest organisatsiooni dokumendid on suures osas hävinud. Olavi Punga hinnangul on publitseeritud materjalide ja statistika alusel tõenäoline, et puhastus toimus ka seal. Vt. O. Punga. 1934. aasta pöörde mõju Kaitseliidule. – Tuna 2009, nr. 3, lk. 92–94.

paganda tegemine valimiste eel ja ühiskandidaadi ülesseadmine, kes pääseks Rahvuskogu esimesse kotta ilma hääletamiseta.⁷⁷

Põhiseaduse uuendamisel hoidis silma peal politsei, kellele oli tehtud ülesandeks koguda informatsiooni rahva meeleolude ja Rahvuskogu valimiste kampaania läbiviimise kohta.⁷⁸ Ettekannetest selgus, et lähenevatesse valimistesse suhtus rahvas üldiselt apaatselt ja seostas seltskondlikke komiteesid, kui ainsat organiseeritud jõudu, põhjendatult valitsusringkondadega. Kuigi valimistel ei olnud poliitiliste ühenduste osalemine lubatud, arutati kandidatuure ikkagi endiste erakondade keskselt ja üksikisikute poolt toimus vaid kandidaatide ülesseadmise vormistamine.

Ettekannetest selgub üheselt Isamaaliidu seos seltskondlike komiteede moodustamisega, milles osalejad olid väga rahul konkurentidele tehtavate takistustega. Suurem ebaselgus ja otsustamatus valitseski viimaste seas, samas kui Isamaaliit ja seltskondlikud komiteed tegutsesid valimiste eel organiseeritumalt. Opositsioon valdavalt boikoteeris valimisi, pannes siiski välja üksikuid vastaskandidaate.⁷⁹

Rahvuskogu esimese koja valimised toimusid 12.–14. detsembril 1936. Valitseva kursi toetajad saavutasid absoluutse võidu, sest 50 valimisringkonnas oli esitatud vaid valitsuse platvormi toetav kandidaat, kes tunnistati

seaduse kohaselt võitjaks ilma hääletamiseta.⁸⁰ Opositsionääridest Rahvuskogu liikmeid on teada neli: esimesse kotta osutus ainsana valituks vabadussõjalane Oskar Lõvi, komplekteeritud teise koja liikmeteks said Tartu Ülikooli esindajana Ants Piip, Tööliskoja poolt Oskar Koplus ning Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja poolt Juhan-Friedrich Post.⁸¹ Teise koja riigivanema poolt nimetatud saadikuks saamise ettepanek tehti ka Jaan Tõnissonile. Tema tingimus oli, et koostatav põhiseadus kiidetaks heaks rahvahääletusel. See nõue oli vastaspoolele vastuvõetamatu ja nii ei andnud Tõnisson nõusolekut.⁸² Seega oli opositsioon teatud tingimustel valmis minema Pätsiga koostööle, kuid esitatud demokraatlikud nõudmised olid valitsusele vastuvõetamatud.

NSV Liidu Tallinna saatkonna 1. sekretäri Kljavini ettekandes 18. detsembril 1936 välisasjade rahvakomissarile Maksim Litvinovile nenditakse, et opositsiooni boikott jäi tulemusteta. Elanikkonna enamus ei saanud sellest üldse teada, sest boikotiga ühinenutel (keskerakondlased, asunikud, sotsialistid ja kommunistid) puudusid häälekandidad. Lendlehti, kuigi vähesel hulgal, suutsid valmistada vaid kommunistid. Samuti arvas opositsioon, et väljendab vastasseisu oma kandidaatide esitamata jätmisega, kuid see avaldas teatud mõju vaid Tallinnas ja Tartus.⁸³

Suurbritannia Riia saatkonna 1936. aasta

⁷⁷ Andmed pärinevad Elva seltskondliku komitee moodustamist käsitlevast toimikust Elva Linnavalitsuse arhiivifondis – ERA, f. 2951, n. 1, s. 259. Andmed nn. seltskondlike komiteede moodustamise ja tegevuse kohta on väga piiratud.

⁷⁸ Politseivalitsuse abidirektori 14.10.1936 täiesti salajane ringkiri prefektidele ja Poliitilise Politsei komissaridele – ERA, f. 949, n. 1, s. 35, l. 2–2p.

⁷⁹ ERA, f. 949, n. 1, s. 35. Toimik sisaldab agentide ettekandeid Poliitilise Politsei komissarile ja viimase koondettekandeid Politseivalitsuse abidirektorile, samuti rajoonide konstaablite ettekandeid politseijaoskondade komissaridele ja nende ettekandeid maakondade prefektidele 1936. aasta oktoobrist kuni detsembrini. Andmeid koguti kõigi poliitiliste jõudude, k. a. Isamaaliidu ja seltskondlike komiteede kohta. Toimikust jääb ebaselgeks, kellele veel peale siseminister Eenpalu kui loogilise adressaadi edastas Politseivalitsus kogutud informatsiooni.

⁸⁰ Rahvuskogu esimese koja kandidaatide nimekirjast selgub, et vaid 30 valimisringkonnas 80-st oli esitatud rohkem kui üks kandidaat – RT Lisa 1936, nr. 99.

⁸¹ V. Peep. Eesti Vabariigi 6. Riigikogu (1938–1940) ning tema poliitiline ja õiguslik taust, lk. 16.

⁸² O. Mänd. Jaan Tõnisson perioodil 1934–1938. – Akadeemia 1938, nr. 8, lk. 484; Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia 2004, nr. 2, lk. 459. Laamani järgi oli Tõnissoni tingimuseks ka kaitseseisukorra kaotamine ja erakondade tegevuse taastamine. Järelikult kordas Tõnisson riigivanemate märgukirjas esitatud nõudmisi.

⁸³ AVPRF 05-16-124-136 l. 256.

aruandes kirjutatakse Pätsi kohta, kes 1934. aastal kogu võimu enda kätte koondas: „Sel-line kurss otse loomulikult annab põhjuse kaebusteks, kuid enamus inimestest saab aru, et Päts oli tark seda kurssi võttes ja see oli hea pärast ja oma riigi ohutuse huvides. Päts ei taha seda diktaatorlikku võimu, ta ei taha jääda riigipeaks [– –].” Rahvuskogu esimese koja valimiste kohta märgitakse, et paljudes ringkondades esitati vaid üks kandidaat – valitsuse oma. Kandidaatidele antud häälte hulk oli väike, rikutud sedelite arv aga suur. Rahvuskogu esimene koda vaevalt esindab avalikku arvamust.⁸⁴

Rahvuskogu ja põhiseadus

Rahvuskogu mõlemad kodasid ühendava üldkoosoleku avaistung toimus 19. veebruaril 1937. Rahvuskogu kodukord⁸⁵ oli demokraatlik, kuid esimese koja valimiste ajal kehtinud piirangute, opositsiooni osalise boikoti ja teise koja komplekteerimise põhimõtete tõttu ei pääsenud rahvaesindusse piisavalt opositsiooni esindajaid, et esitada oma eelnõu või mõjutada muul viisil Rahvuskogu tööd. Rahvuskogu üldkoosoleku teisel istungil 26. veebruaril 1937 otsustati võtta edasise töö aluseks samal päeval riigivanema esitatud uue põhiseaduse eelnõu. Aasta tagasi referendumil rahva poolt heaks kiidetud otsuse esimest valikut – küsimust kehtiva põhiseaduse parandamisest – ei arutatud üldse.⁸⁶

Keeruline on Rahvuskogu puhul rääkida põhimõttelistest valikutest, kuigi seda üritatakse väita: „Rahvuskogul tuli kõigepealt

teha esimesed suuremad valikud: kas asuda kehtiva, 1933. a. põhiseaduse parandamisele või töötada välja täiesti uus põhiseadus ja kui teha viimast, kas võtta aluseks riigivanem K. Pätsi esitatud eelnõu või töötada välja oma eelnõu.”⁸⁷

Tegelikult Rahvuskogu stenogramm selliseid dilemmasid ei väljenda ja neid ei saanudki tekkida. Nimelt olid Johannes Klesment, Eduard Laaman⁸⁸ ja Hugo Kukke hakanud riigivanema initsiatiivil uue põhiseaduse eelnõu koostama juba 1936. aasta jaanuaris enne rahvahääletuse toimumist ning selle esialgne variant valmis märtsis 1936. Detsembris 1936 moodustas Päts uue komisjoni, kuhu kuulus kolm varasemat autorit ning Karl Terras, Anton Palvadre ja Ado Anderkopp. Veebruaris 1937 arutati eelnõu vabariigi valitsuse koosolekul.⁸⁹ Rahvuskogu üldkoosoleku istungitel arutelusid põhimõtteliste valikute vahel ei toimunud, teisi variante peale riigivanema eelnõu isegi ei mainitud.

Rahvuskogu tegevusel ei ole mõtet pike-malt peatuda. Jaanuaris 1936 selle kokkukutsumise ettepanekut avalikustades Pätsi poolt lubatud laialdane valikuvabadus osutus tegelikult kujuteldavaks, sest, nagu märgitud, oli uue põhiseaduse koostamise vajadus kehtiva põhiseaduse parandamise asemel ning selle põhipunktid juba varem otsustatud riigi juhtkonna kitsamas ringis.

1937. aasta suvel puhkuselt Tallinna naasnud Briti konsul Gallienne raporteeris oma ülemustele, et vahepeal ei olnud toimunud midagi olulist ja tegevust jätkava Rahvuskogu suhtes tuntakse vaid apaatsust. Tema sõnul

⁸⁴ Monson Edenile 11.02.1937. – TNA FO 371-21060 l. nummerdamata, N 1188-792-59.

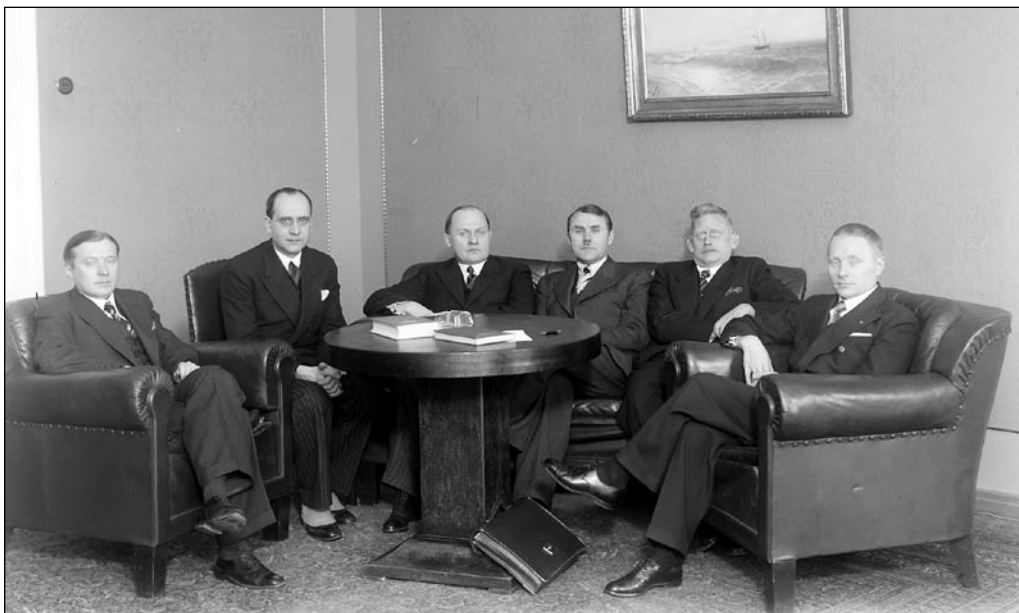
⁸⁵ Antud riigivanema dekreediga 03.02.1937 – RT 1937, nr. 10, art. 82.

⁸⁶ Rahvuskogu üldkoosolekute ja põhiseaduse eelnõu-osade komisjonide ühiste koosolekute stenograafilised aruanded. Tallinn, 1938, lk. 9–13. Rahvahääletusele esitatud küsimuse p. 1: „anda Riigivanemale volituse kokku kutsuda Rahvuskogu, kelle ülesandeks on vastu võtta vajalikud parandused maksvas Eesti Vabariigi Põhiseaduses või vajaduse korral töötada välja ja vastu võtta uus Põhiseadus.” (RT 1936, nr. 3, art. 21)

⁸⁷ K. Arjakas. Eesti Vabariigi põhiseadustest. – Põhiseaduse tulek, lk. 31–32.

⁸⁸ Laamani päevaraamatu järgi kutsus Päts teda põhiseaduse väljatöötamises osalema 1935. a. novembri lõpus. Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia 2004, nr. 1, lk. 199.

⁸⁹ Vt. J. Klesment. Uue põhiseaduse algeelnõu. – A. Mägi jt. (toim.). Põhiseadus ja Rahvuskogu, lk. 83–84. Mis puutub aruteludesse valitsuses, siis vaid 15.02.1937 Vabariigi Valitsuse koosoleku protokollis on lakooniliselt märgitud, et „arutlusel oli Eesti Vabariigi põhiseaduse kava”. Ei selgu isegi see, mida sellel ainsal teada oleva korral valitsus arutas ja otsustas. ERA, f. 31, n. 2, s. 441, l. 1.

Eesti Vabariigi uue põhiseaduse kava väljatöötamiseks moodustatud erikomisjon. Vasakult: kohtuministeeriumi nõunik J. Klesment, vannutatud advokaat A. Anderkopp, riigisekretär K. Terras, peatoimetaja E. Laamann, Riigikohtu abiesimees A. Palvadre, peatoimetaja H. Kukke. 1936–1938. EFA.5-97

ei puuduta see Rahvuskogu, kes koguneb regulaarselt ja arutab entusiastlikult iga rea üle presidendi antud eelnõus, kuid rahvas ja diplomaatiline korpus on lakanud tundmast selle vastu igasugust huvi. Põhiseaduse eelnõu valmimisele peaks korra kohaselt järgnema rahvahääletus, kuid konsuli sõnul eksisteerib erinevaid arvamusi selle kohta, mis tegelikult juhtuma hakkab.⁹⁰

Uue põhiseaduse kehtestamine

Rahvuskogu üldkoosolek kiitis uue põhiseaduse teksti heaks 28. juulil 1937 ning lõpetas oma töö 17. augustil 1937. Riigivanem Konstantin Päts kuulutas oma otsusega põhiseaduse samal päeval välja, seda rahvahääletusele esitamata.⁹¹ Lisaks põhiseadusele võttis Rahvuskogu vastu ka Vabariigi Presidendi ja

Riigivolikogu valimise seadused, Riiginõukogu kujundamise seaduse, Riigikogu ajutise kodukorra ja Riigikogu töökorra seaduse ning Vabariigi Presidendi ja Riigikogu liikmete töötasustamise seadused.⁹² Samuti võttis Rahvuskogu vastu üleminekuaja seaduse, mille kohaselt hakkas uus põhiseadus kehtima 120. päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas, s. t. 01.01.1938. Sama seadusega loodi senisest riigipeast veelgi suuremate volitustega riigihoidja ametikoht, kes kuni uue parlamendi tööle hakkamiseni ühendas riigivanema ja peaministri volitusi 1933. aasta põhiseaduse alusel, aga alates 1. jaanuarist 1938 ka uues põhiseaduses märgitud presidendi eriõigusi. Riigihoidja õiguste hulka kuulus ka senise Riigikogu volituste lõpetamine.⁹³ Päts asus riigihoidja ametikohustuste täitmisele 3. septembril 1937, tema 29.12.1937 otsusega lõpetati senise Riigihoidja ametikohustuste täitmine.

⁹⁰ Gallienne Monsonile 02.06.1937 – TNA FO 371-21055 l. 90, N 3006-120-59

⁹¹ RT 1937, nr. 71, art. 590.

⁹² RT 1937, nr. 71, art. 591–597.

⁹³ RT 1937, nr. 71, art. 598. Riigihoidja ametikoha loomist spetsiaalselt Pätsi ja tema liitlaste subordinatsiooni järgides kinnitab asjaolu, et ametikoha vabanemisel enne presidendi valimist saanuks uueks riigihoidjaks sõjavägede ülemjuhataja ehk kindral Laidoner (1937. aasta põhiseaduse järgi on presidendi asendajaks aga peaminister).

Eesti Vabariigi riigivanem Konstantin Päts kirjutab 17.08.1937 Kadrioru lossis alla Rahvuskogu poolt vastu võetud põhiseadusele ja selle elluviimise seadustele. Seisavad vasakult: peaministri asetäitja K. Eenpalu, majandusminister K. Selter, teedeminister O. Sternbeck, Rahvuskogu II koja abiesimees A. Palvadre, I koja abiesimees J. Kristelstein, riigivanema esindaja Rahvuskogus J. Klesment, sõjavägede staabi ülem kindralmajor N. Reek, välisminister Fr. Akel, põllutöominister N. Talts, rahvuskogu I koja abiesimees H. Lauri, sõjaminister kindralmajor P. Lill. Laua juures seisab riigisekretär K. Terras. Foto: A. Kalm. EFA.2.0-27599

gikogu volitused alates 1. jaanuarist 1938.⁹⁴

Riigikogu juhatus saatis 16. augustil 1937 (s. t. päev enne põhiseaduse väljakuulutamist) riigivanemale oma teise märgukirja. Selles juhiti tähelepanu, et vaatamata vastuolule põhiseadusega kutsus riigivanem kokku Rahvuskogu, mis koostas uue põhiseaduse eelnõu ja võttis vastu veel kaheksa seaduseelnõu, aga jättis otsustamata põhiseaduse kehtima paneku korra, kuna see ei kuuluvat Rahvuskogu kompetentsi. Riigikogu juhatus märkis, et vaatamata sellele, kes uue põhiseaduse eelnõu

koostas, oleks selle kehtima panek ilma rahvahääletuseta ilmne põhiseaduse rikkumine, milleks ei anna alust ka 23.–25. veebruaril 1936 toimunud rahvahääletuse otsus. Samuti protesteeris Riigikogu juhatus üleminekuaja seadusega riigihoidjale antud õiguse vastu lõpetada Riigikogu V koosseisu volitused, mis võimaldaks vähemalt ajutiselt kaotada parlamentaarse korra ja läheks vastuollu põhiseadusega, mille kohaselt senise Riigikogu liikmete volitused kestavad kuni uue Riigikogu valimiste tulemuste väljakuulutamise päevani.⁹⁵

⁹⁴ RT 1937, nr. 103, art. 841. Selle otsuse seaduslikkus on väga küsitav. 1937. aasta põhiseaduse järgi algasid Riigivolikogu ja Riiginõukogu uue koosseisu volitused valimistulemuste väljakuulutamise päevast ja samas lõppesid eelmise koosseisu volitused (§68, §86). 1933. aasta põhiseaduses räägiti vaid Riigikogu volituste algusest (§39), kuid eelmise koosseisu volituste lõpu aega ei sätestatud. Sama põhiseaduse rakenduseeskirja järgi lõppesid senise Riigikogu volitused uue Riigikogu volituste algusega (§ 3–4). Ükski põhiseadus ei andnud riigivanemale õigust Riigikogu volitusi lõpetada.

⁹⁵ ERA, f. 31, n. 4, s. 970, l. 87–87p. Sama kirja koopias asub ka Riigikogu juhatuse kirjavahetuse kaustas – ERA f. 80, n. 5, s. 1664, l. 8–8p. Riigikogu juhatuse 16.08.1937 otsusega saadeti ära kirjad juhatuse 15.01.1936 ja 16.08.1937 märgukirjadest kõigile Riigikogu liikmetele. Ainsana on säilinud Jaan Tõnissoni vastus, kes teatas ühinemisest kõigi Riigikogu juhatuse seisukohtadega ja avaldas lootust, et samuti arvavad ka kõik ülejäänud saadikud (samas, l. 9, 14).

Ei ole teada, et Päts oleks kriitikale reageerinud.

7. septembril 1937 Riigikogu juhatuse poolt heaks kiidetud kolmas seletus konstateris, et riigivanem on 3. septembril 1937 Riigi Teatajas välja kuulutanud uue põhiseaduse ja selle elluviimiseks vajalikud seadused. Juhiti tähelepanu, et Riigikogu juhatuse järelevalve all ei ole toimunud rahvahääletust põhiseaduse heakskiitmiseks, samuti ei ole Riigikogu juhatus esitanud riigivanemale väljakuulutamiseks ühtegi seadust, mis avaldati nimetatud Riigi Teatajas. Seega on nende seaduste väljakuulutamisel rikutud põhiseadust.⁹⁶

Märgukirjadel ei olnud tulemusi. Vaatamata kolme märgukirja saatmisele jäi Riigikogu juhatuse tegevus parlamendi õiguste ja demokraatia kaitsel Eestis väheefektiivseks. Näiteks õigusteadlane Artur Mägi nendib, et pärast erakorralise istungjärgu lõpetamist 1934. aasta oktoobris ei kasutanud Riigikogu talle põhiseadusega antud õigust koguneda korraliseks istungjärguks iga aasta oktoobri esimesel esmaspäeval.⁹⁷

Info Riigikogu juhatuse kriitikast taas kord avalikkuse ette ei jõudnud. Päts vaid vihjas kõnes Rahvuskogu üldkoosoleku viimasel istungil 17. augustil 1937, et on inimesi „rahva hulgas ja ka siin”, kes juhivad tähelepanu toimunu ebaseaduslikkusele. Samas kõnes tõdes riigivanem ka ise, et uue põhiseaduse kehtestamisel „võivad seaduses peensused olla, mis kõik ei ole täidetud” ning „põhiseaduse järgi ei saa Teie [s. t. Rahvuskogu – P. K.] oma otsust rahvahääletusele panna”. Enda õigustuseks viitas Päts 1936. aasta rahvahääletuse otsusele: „Ja ükski võim riigis, ka rahvas

ise, ei taha enam uut [põhiseaduse – P. K.] vastuvõtmise toimetamist endale võtta. Kui rahvas oleks tahtnud seda teha, siis oleks ta seda oma [1936. a. veebruari referendumi – P. K.] otsuses ka väljendanud.”⁹⁸ Valitsuse seisukohti kajastav ajaleht Uus Eesti põhjendas, et 1936. aasta rahvahääletuse otsusega anti Rahvuskogule mandaat nii põhiseaduse väljatöötamiseks kui ka vastuvõtmiseks ja seega ei ole uut rahvahääletust enam vaja.⁹⁹

Ühe argumendina, miks Rahvuskogu poolt välja töötatud põhiseadus ei vajavat teistkordset rahva heakskiitu, viidati samas artiklis ka 1936. aasta veebruaris rahvahääletusel Rahvuskogule antud detailsetele juhtnööridele põhiseaduse sisu kohta. Nn. juhtnöörideks oli 1936. aasta rahvahääletuse otsuses aga tegelikult vaid lühike deklaratsioon: „et põhiseaduse parandamisel või uue põhiseaduse väljatöötamisel tuleb rahvuskogul võtta juhtnööriks, et Eesti jääb rahvalitsuslikul alusel valitsetavaks vabariigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes ja et Eesti riiki juhib valitav riigipea tema poolt ametisse kutsutava valitsuse ning kahekojalise rahvaesinduse tasakaalustatud koostööl”¹⁰⁰.

Poliitilise Politsei poolt 1937. aastal kogutud informatsioon rahva meeleolu kohta näitas, et hoolimata uue põhiseaduse koostamisest suhtus rahva enamus poliitikasse apaatselt: põllumehed olid eluga rahul tänu soodsale majanduskonjunkturile, kuigi laitsid Poola põllutöölise Eestisse toomist, linnaelanikud muretsesid elukalliduse tõusu pärast, opositsiooni esindajad aga kadusid vaikiva massi hulka ja kartsid oma seisukohti avalikult väljendada. Uues põhiseaduses riigipeale ette nähtud volitusi peeti kehtiva

⁹⁶ ERA, f. 80, n. 5, s. 282, l. 272. Riigikogu juhatuse dokumentidest ei selgu, kas ja kellele see seletus saadeti ning milliseid reaktsioone see kaasa tõi. Riigihoidja otsuses põhiseaduse väljakuulutamisest viidatakse otsuse õigusliku alusena põhiseaduse §53 lg. 1-le, mis ütleb: „Riigikogu poolt või rahvahääletamisel vastuvõetud seadused esitab Riigikogu juhatus Riigivanemale väljakuulutamiseks.” Samas ei olnud Riigikogu poolt ega rahvahääletusel põhiseadust vastu võetud ega olnud ka Riigikogu juhatus seda riigivanemale esitanud. Töenäoliselt sai just see vastuoluline juriidiline konstruktsioon Riigikogu juhatuse viimase reaktsiooni põhjuseks.

⁹⁷ A. Mägi. Kuidas valitseti Eestis. Stockholm, 1951, lk. 92. 1933. aasta põhiseaduse §41: „Riigikogu korralised istungjärgud algavad igal aastal oktoobri esimesel esmaspäeval [– –].”

⁹⁸ Rahvuskogu üldkoosolekute ja põhiseaduse eelnõu-osade komisjonide ühiste koosolekute stenograafilised aruanded, lk. 38–42.

⁹⁹ Täna oodata otsust: Kuidas pannakse põhiseadus maksma. – Uus Eesti, 17.08.1937, lk. 1.

¹⁰⁰ Rahvahääletusele esitatud otsuse punkt 2 (RT 1936, nr. 3, art. 21).

1933. aasta põhiseadusega võrreldes veelgi diktaatorlikumaks. Samuti nuriseti, et põhiseaduse eelnõu ei panda rahvahääletusele ja hoolimata Rahvuskogu komisjonides pisiasjade üle debateerimisest kiidetakse lõpuks ikka põhiosas heaks Pätsi esitatud eelnõu. Igasugust organiseeritud kriitikat vaigistas aga lootus kiiremast naasmisest nn. normaaloludesse.¹⁰¹

Demokraatia peatse taastumise lootused ei täitunud, kuigi Eduard Laamani päeva-raamatu sissekande kohaselt 13. oktoobrist 1936 oli Kaarel Eenpalu lubanud, et koos uue põhiseaduse valmimisega lahendatakse ka erakondade tegevuse küsimus.¹⁰² Juba mõni päev pärast põhiseaduse avaldamist Riigi Teatajas ilmus ajakirjanduses „grupi Rahvuskogu liikmete” nimel üleskutse, et kuni uue põhiseaduse elluviimiseni, sh. parlamendi moodustamiseni, parteide tegevust ei taastataks.¹⁰³ Samal arvamusel oli Isamaaliidu III kongressil 6. detsembril 1937 ka Päts, öeldes, et lähenevatel Riigikogu valimistel parteide osalemist ei lubata: „Ei ole aga veel aeg, kus suudaksime erakondade tülitsemise enese peale võtta, seepärast et uue põhiseaduse järgi ei ole meie tarvilikke asutusi ellu kutsunud. [– – –] Seepärast ettevaatuse pärast ei ole need valimised niisugused, nagu järgmised võivad tulla [– – –].”¹⁰⁴ Peaministri asetäitja Kaarel Eenpalu kutsus üles minema Riigivolikogu valimistele ühiselt Põhiseaduse Elluviimise Rahvarindena,¹⁰⁵ mille moodustamise põhimõtted ja eesmärk olid sarnased Rahvuskogu valimistel kasutatud nn. seltskondlike komiteede mudelile.

Artikli viimane tsitaat pärineb Suurbriannia Tallinna konsulaadi aruandest Eesti kohta 1937. aastal: „Eesti uus põhiseadus

jõustub 01.01.1938. Nõnda lõpeb nelja-aastane diktaatorliku valitsuse periood ja algab järjekordne demokraatliku valitsemise katse. Tagasipöördumist põhiseaduslikule valitsemisele tervitavad paljud kui tagasipöördumist demokraatia juurde, kuid entusiasmi vähendab kahtlus, kas võim loovutatakse vabatahtlikult.”¹⁰⁶

Kokkuvõte

Tagantjärele teame, et optimistide ootused ei täitunud. Uue põhiseaduse jõustumine 1. jaanuaril 1938 ei tähendanud, et seal sätestatud demokraatlikke vabadusi oleks riigi juhtkond võimaldanud Eesti kodanikel kasutada suuremas ulatuses kui 1933. aasta põhiseaduse puhul, milles samuti olid kirjas kõik kodanike põhiõigused. Kuna 1934. aasta riigipöörde järel piiratud demokraatiat ei taastatud ka pärast uue põhiseaduse jõustumist, siis järelikult ei olnudki seda kavas lähemal ajal taastada. Sest süüdistused, et 1933. aasta põhiseadusega riigipea kätte koondunud võim lubaks demokraatiat kuritarvitada, ei saanud uue põhiseaduse jõustumise järel olla enam aktuaalsed. Järelikult ei olnud 1937. aasta põhiseaduse kehtestamise eesmärgiks demokraatliku riigivalitsemise taastamine, vaid senise autoritaarse režiimi edasikestmine vormiliselt demokraatlikuma reformitud fas- saadi lisamisega.

Artiklis kirjeldatud põhiseaduse koostamise protsessist selgub, et lisaks erakondadele, kellest ametlik propaganda oli teinud Eesti 1930. aastate alguse sisepoliitilise kriisi peamised süüdlased, suhtusid võimu haaranud poliitikud üleolevalt ka rahvasse, kelle

¹⁰¹ Poliitilise Politsei komissari Tallinnas ettekanded Politseivalitsuse abidirektorile 1937. a. aprillist 1938. a. märtsini – ERA, f. 949, n. 1, s. 36.

¹⁰² Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1940. – Akadeemia, 2004, nr. 2, lk. 445. Tuleb märkida, et erakondade küsimus oli lahendamata ka veel 1940. aastal. Ka põhiseaduse eelnõu rahvahääletusele panemise küsimuses esines Laamani järgi riigi juhtkonnas erinevaid arvamusi. Nagu erakondade taasloomise küsimuses, ei viinud ka need kuhugi.

¹⁰³ Uue põhiseaduse elluviimine peaks toimuma kodurahu õhkkonnas. – Uus Eesti, 07.09.1937, lk. 5.

¹⁰⁴ Uus Eesti, 06.12.1937, lk. 1–2.

¹⁰⁵ Rahvarinne põhiseaduse elluviimiseks. – Uus Eesti, 06.12.1937, lk. 4; Üleskutse Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde loomiseks esitati Isamaaliidu III kongressi resolutsiooniga 06.12.1937 – samas, lk. 5.

¹⁰⁶ Gallienne Edenile 01.01.1938. – TNA FO 371-22226 I. nummerdamata, N 155-155-5.

huvides nad väitsid end tegutsevat. 1936. aasta veebruaris toimunu nimetamine rahvahääletuseks on tinglik, sest alternatiive otsustamiseks esitatud plaanile ei olnud – peaministri asetäitja ja siseminister Kaarel Eenpalu oli ju eelnevalt teatanud, et selle elluviimist jätkab valitsus ka rahva toetuseta ning rahvahääletuse läbikukkumist ei loeta valitsusele umbusalduse avalduseks. Kirjeldatud põhiseaduse muutmise protsess oli demokraatlik ja seaduslik vaid fassaadilt. Sellepärast oligi selle realiseerimine võimalik vaid autoritaarses riigis, kus valitsus kontrollis kogu poliitilist protsessi ja kommunikatsiooni ning opositsiooni tegevus oli takistatud.

Rahvuskogu roll 1937. aasta põhiseaduse koostamises oli tagasihoidlik ning piirdus riigi juhtkonna siseriingis tehtud põhimõtteliste otsustes pisidetailide muutmise ja otsuste kinnitamisega. Ebademokraatlikult valitud Rahvuskogult juhtkond enam ei eeldanudki.

Valitsuse proaktiivse tegevuse kõrval jättis vastasrinna tegevus passiivse ja koordineerimatu mulje. Riigikogu leppis vaikides enda laialisaatmisega 1934. aastal ning kuigi keelustatud opositsioonierakonnad üritasid 1936. aastal boikoteerida Rahvuskogu valimisi, oli sellel ajakirjandusele juurdepääsu puudumise tõttu väga piiratud mõju. Ka tuntuim opositsiooni aktsioon, nn. riigivanemate märgukiri, tõi minimaalseid tagajärgi. Tundub, et endised erakonnad olid valinud äraootava taktika lootusega kohe-kohe naasvatele nn. normaaloludele. Seda lootust toitsid ka riigi juhtkonna regulaarsed, kuid alati täitmata jäetud lubadused. Passiivsetest endistest erakonnapoliitikutest eristusid taas kord vabadussõjalased, kes 1935. aastal üritasid haarata poliitilise initsiatiivi uue rahvahääletuse korraldamisega. Selle läbikukutamisel kavatseti aga korraldada riigipöörde, et taastada demokraatia (nii võib seda nimetada pärast riigipööret teatavaks saanud vabadussõjalaste plaanide alusel) vägivaldsel teel.

1937. aasta põhiseaduse koostamise taustal on jälgitavad ka ühe meie suurimaks liitlaseks peetud riigi huvid. Suurbritannia välisesindajatel ja *Foreign Office*’il oli nendevahelise infovahetuse põhjal tugevaid

kahtlusi Eestis toimuva demokraatlikkuse ja seaduslikkuse kohta. Samas leidsid britid, et reformid on kasulikud nii neile kui eestlastele, sest kõik toimub, kahjuks küll teistsuguse, aga lõppude-lõpuks ikkagi demokraatia taastamise huvides. Väga oluliseks peeti Londonis sedagi, et vabadussõjalased, keda diplomaatilises kirjavahetuses korduvalt nimetati fašistideks, ei pääseks võimule.

Ka Päts põhjendas autoritaarse valitsemise jätkamist sellega, et tegeliku demokraatia taastamise hinnaks oleks uue sisepoliitilise võitluse algus. Nii riigipea, tema liitlased kui ka nende tegevust õigustavad uurijad propageerivad äärmiselt relativistlikku suhtumist õiguskorda. Seaduste rikkumist vabandab alati viitamine erakorralistele oludele, viimaste põhjendamiseks võib kasutada kui tahes vastuolulisi ja demagoogilisi seletusi. Kuna kuni 1940. aastani ei ilmnenud märke selle kohta, et 1938. aastal Eesti Vabariigi esimeseks presidendiks valitud Konstantin Päts ja riigi valitsus kavatseksid lõpetada 1937. aasta põhiseaduses ette nähtud kodanike põhiõiguste piiramise, siis ei jää muud üle kui siduda selle põhiseaduse koostamist ja ebademokraatliku riigivalitsemise jätkumist Pätsi ja tema liitlaste võimuambitsioonidega, mida demokraatia taastamine ohustanuks.

Peeter Kenkmann

(1977)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna 2000. aastal. Magistrikraad Tartu Ülikooli Ajaloo- ja Arheoloogia Instituudist 2009. aastal. Samast aastast Ajaloo- ja Arheoloogia Instituudi doktorant. Peamine uurimisteema: Eesti 1930. aastate sisepoliitika, eriti 1934. aasta riigipööre ja selle järel kujunenud autoritaarne režiim.